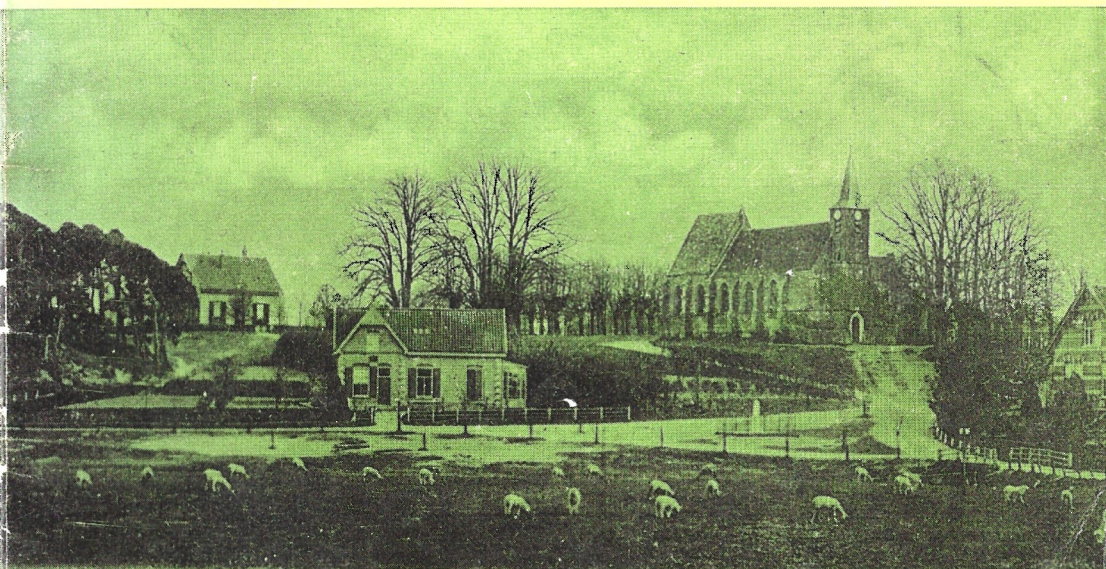

magnalia dei

de geschiedenis van het
kerkelijke doorwerth - heelsum

door J. M. van den Berg

magnalia dei

de geschiedenis van het kerkelijke doorwerth - heelsum

door J. M. van den Berg

Met een voorwoord van
Ds. F. H. J. Bik, em. pred. te Beënekom

Uitgegeven bij de herdenking van het 50 jaar zelfstandig zijn
van de Hervormde Gemeente Doorwerth - Heelsum

11 juli 1926 - 11 juli 1976

inhoud

Woord vooraf door Ds. F. H. J. Bik	4
1 De tijd vóór de bouw van het kerkje (1517)	5
2 De stichting van het kerkje en zijn latere veranderingen	7
3 De tijd na 1517 tot de kerkhervorming	12
4 Hoe Doorwerth-Heelsum hervormd werd	14
5 Het hervormde Doorwerth-Heelsum in combinatie met Renkum	17
a. Hoe de hervorming moeizaam „werkelijkheid” werd	17
b. De jaren na 1658 tot 1719	18
c. De tijd na 1719 tot de scheiding met Renkum in 1918	22
6 De achtergrond van het geschil met Renkum	27
7 Hoe het kerkje van eigenaar verwisselde	30
8 De strijd naar zelfstandigheid	32
a. Het moeilijke begin	32
b. Naar het hoogtepunt	34
c. De beslissing	37
d. Afschrift K.B. 4 juli 1825	41
9 Terugblik op 50 jaar zelfstandigheid	43
a. De tijd met Ds. Grootjans en Ds. Beerenkamp	43
b. De tijd met Ds. Broekema	46
c. De tijd met Ds. Bik	51
d. De tijd met Ds. Bik en Ds. Doude van Troostwijk	54
e. De tijd met Ds. Bik en Ds. Cupédo	59
f. De tijd met Ds. Cupédo en Ds. Pol tot heden, met nabeschouwing	61
10 De orgels in onze kerken	65

WOORD VOORAF

Het was een volkomen verrassing toen de schrijver, de heer J. M. van den Berg mij het manuscript ter hand stelde van dit jubileumboekje. Dat verrassende is typerend voor onze oud-president kerkvoogd: niet lang praten, aanpakken en doorzetten, zó was hij vele jaren een stuwende kracht van eerste orde in onze gemeente.

„Magnalia Dei” — „Gods grote werken” — inderdaad de beste gedenktekenen, die wij kunnen oprichten voor Gods grote werken in onze gemeente zijn de beide kerken waaraan zoveel toegewijde mensen hebben meegebouwd.

Want God werkt, door mensen die werken.

De schrijver is niet bezweken voor de verleiding om er een populair verhaaltje van te maken met allerlei aardige anecdotes, maar hij geeft een eerlijk en degelijk inzicht van wat zich in deze vijftig jaren onder ons heeft voltrokken en juist daarom blijf je geboeid dóórlezen.

En indien u zich dan ergert aan het klein menselijke geruzie in de tijd van de zelfstandigwording en vraagt: „Zijn dat nu de mensen die in de Kerk zitten?”, dan vraag ik u: „ergert u zich ook, dat er patiënten in het ziekenhuis liggen?”.

De Kerk is zo oud, zij gedenkt haar historie bij eeuwen, daarom ontbreekt ook de vóór-historie niet.

Maar dit is vooral de geschiedenis van een jonge gemeente uit een tijd, die voorbij is, waarmee de relatie echter nog bestaat. Een tijd, die wij achter de rug hebben, maar waarmee de binding nog volop aanwezig is, een verleden dat onder ons lééft en waaruit allerlei bekende figuren van „mannenbroeders” oprijzen, als Van den Beld, Gerritsen, Karsch, Lafeber, Schouten, Teppema, om maar enkelen in alfabetische volgorde te noemen naast zoveel vrouwen en mannen, die op de meest uiteenlopende manieren dienstbaar waren en zijn.

Dit interessante en nuttige boekje moge er toe bijdragen om de band tussen gemeente en Kerk en tussen gemeenteleden onderling te verstevigen, zo dat we trouw op onze plaats blijven om eenvoudig te doen, wat er gedaan moet worden. En laat ons bij alle liefde voor onze gemeente en bij alle dankbaarheid voor de zegen die God door de Kerk in onze levens deed uitvloeien, tóch bedenken dat de Kerk slechts een brug is om over te gaan van Hier naar de Overzij, en niet om er op te gaan wonen.

Daarom, voorwaarts met de Heer van verleden en toekomst, want Hij is de Alfa en de Omega, de zin van alle ding, het Begin en het Einde.

F. H. J. Bik

1. DE TIJD VÓÓR DE BOUW VAN HET KERKJE

Bijna vanaf de tijd dat er heidenpredikers in ons land kwamen heeft ook de Veluwezoom gedeeld in die prediking. Als gevolg daarvan waren er reeds vroegtijdig kerkjes waar het evangelie werd verkondigd, in onze omgeving o.a. in Oosterbeek, Renkum en Wolfheze dat toen zuidelijker lag dan het huidige Wolfheze. Tot dit kerspel Wolfhezen behoorde ook het buurtschap Heelsum. De priesters die het kerspel Wolfheze dienden werden dan ook „pastor tot Wolfhesen ende tot Heelsum” genoemd.

In de 12e eeuw was het kasteel Doorwerth verzezen. De bewoners van dit kasteel namen zeer toe in macht en aanzien, zodat in het jaar 1415 Bisschop Frederik de vergunning gaf aan Robertus van Dorenweert en diens echtgenote Jutte van Asperen „om in hunne woning de mis te doen opdragen op een draagbaar altaar en de mis, die in ene met het interdict getroffen kerk met gesloten deuren wordt opgedragen, bij te wonen”. Tevens machtigde hij hen om zich voor de tijd van een jaar een priester tot biechtvader te kiezen.

Hieruit zien we reeds de grote invloed die de heer van Doorwerth ook in kerkelijke zaken kreeg. Omstreeks 1425 werd er door hem in zijn heerlijkheid een „kapel” gesticht die waarschijnlijk in het midden van de 17e eeuw is gesloopt, daar ze sinds de hervorming geen dienst meer deed. Uit opgravingen in 1922/23 bleek deze kapel te hebben gestaan aan de Holle Weg, iets ten zuiden van de Oude Oosterbeekseweg. Ook de Kasteelweg, die nu zijn eindpunt heeft aan de V. d. Molenallee en vroeger „de Bredeweg” geheten, liep tot dat punt door — nu Spechtlaan — en vormde de toegangsweg van de „Hof Wolfhezen” naar kasteel Doorwerth. De plaats van deze kapel lag voor die tijd zeer centraal. Oostelijk daarvan lag de Seelbeek-hof, en op dezelfde afstand het buurtschap Heelsum, waarvan het centrum toentertijd aan de Koninginnelaan tegenover het jeugdgebouw de „Vosheuvel” lag. En een eindweegs zuidelijk stond het kasteel. Een oude lindeboom die destijds deze kapel beschaduwde leeft nog voort onder de naam „Kappelleboom”.

Zoals reeds boven vermeld nam in het midden van de 15e eeuw de pastoor van Wolfheze de diensten in de kapel waar.

Dit blijkt uit een akte van 1461, waarin ridder Johan en Sophie van Bylant Heer en Vrouwe van Hemert en Dorenweert verklaren aan de pastoor van Wolfhezen en Heelsum, of aan zijn opvolgers, voor

„smaelre tienden der kercken voors. van vlas, was, bijen en schapen” jaarlijks een oude Vrancr. schilt te zullen uitbetalen, terwijl hij de korentienden zal genieten als ten tijde van Reinald van Homoet, heer van Doorwerth van 1430 tot 1459. De Hof Wolfhezen had reeds in de 15e eeuw veel van zijn aanzien verloren, terwijl de heerlijkheid Doorwerth een machtig bezit was geworden. Hierdoor werd omstreeks 1517 de kapel te Doorwerth tot parochiekerk verheven en werd in dat jaar, bekostigd door de heer van Doorwerth, begonnen met de bouw van een nieuwe kerk in zijn heerlijkheid, en wel in Heelsum.

Volgens een processiestuk van 1633 had die verheffing tot parochiekerk plaats „Tot gerief van de Doorenwertsche ondersaten doordien d'andere nabueren tot Oosterbeeck, Rencom ende Wolfhezen genoechsaem waren gerieft”. Immers, deze dorpen hadden sedert enkele honderden jaren reeds een eigen kerk.

Intussen had de heer van Doorwerth voor zichzelf een kapelaan aangesteld, die óf in het kasteel, óf in de kapel de dienst deed.

Na de verheffing van de kapel te Doorwerth tot parochiekerk schijnt de kerk te Wolfhezen enigszins in verval te zijn geraakt. In de loop van de 16e eeuw werd dit erger. En toen in het laatste kwart van die eeuw de Spanjaarden op de Veluwe huishielden, werd zowel het dorp als de kerk te Wolfhezen bij een beleg in 1585 tot een ruïne gemaakt. Wolfhezen verdween toen uit de rij der kerkdorpen en de dienst ging geheel op Heelsum over. Toen sprak men van de „pastor tot Heelsum ende tot Wolfhesen”.

2. De stichting van het kerkje en zijn latere veranderingen

In een uittreksel uit een Missaal dat eertijds op het kasteel Doorwerth bewaard werd, lezen wij:

„A.D. 1517 lacht joncker Frederick van Voorst, heer te Doorwerth, hier tot Heelsum van dat koer den yrsten steen des Dinxdaechs voor Sinte Geertruiden dach, der jofferen rein etc.”

en

„A.D. 1519. Daermit sloech Mr. Willem van Kerckhof, pastoor tot Heelsum, hyer boven dat hoochaltaar den eersten ley”.

Hieruit zien wij, dat in 1517 de eerste steenlegging van de kerk te Heelsum heeft plaats gehad en dat eerst twee jaren later met de dakbedekking werd begonnen.

Het kerkje, dat gebouwd werd op de rand van de hoge gronden, juist nabij het dal van de Heelsumse beek, bestond uit een eenvoudige toren aan de westzijde, waaraan het schip van de kerk werd gebouwd, onversmald overgaande in het koor. De ingang van het kerkje was in de toren. Kerk en toren zijn gemetseld van baksteen, afm. 28 x 13 x 6 cm. De toren, eveneens van baksteen, heeft inwendig een afmeting van 1,50 x 2,20 meter. Een verhoogd dak verlevendigt de noklijn van het kerkje.

Bij een restauratie in 1656 (zie blz. 18) werden tevens enkele steunberen van het koor vernieuwd alsmede de sloten van de kerkdeuren. Ook werd waarschijnlijk een ingang in de zuidmuur gemaakt, terwijl een later dichtgemetselde ingang in de noordmuur, tot de restauratie in 1952, nog in het tweede travee zichtbaar was.

In 1657 werden de glazen van de kerk, die toen reeds jaren stuk waren, hersteld. En in 1658 werd de nu nog in gebruik zijnde preekstoel, die afkomstig was van de Lutherse gemeente in Arnhem, in de kerk geplaatst. Deze restauratie werd bekostigd uit ingezamelde gelden bij verscheidene kerken en particulieren, en een toegezegde f 400,— uit de opbrengst van de afbraak van de Wolfhezer kerk.

In 1678 kreeg de toren een enigszins andere gedaante. Behalve dat boven de toreningang in de tweede geleding een groot venster werd dichtgemetseld, is de toren met een derde geleding verhoogd, waarin aan drie zijden galmgaten gemaakt werden. Het is ook mogelijk dat deze derde geleding een vervanging is van een voorheen anders gemetselde en bekroonde beëindiging.

Het ledental van Heelsum breidde zich in de loop der jaren aanmerkelijk uit: in 1657 waren er 25 leden, in 1719 119, en in 1810 waren er 252, terwijl omstreeks 1850 er al 300 leden waren.

Dit was aanleiding voor de toenmalige eigenaresse van de heerlijkheid Doorwerth, de Douair. Baron van Brakell, het kerkje te vergroten. Zo doende werd in 1859 een dwarspand in zuidelijke richting gebouwd met een ingang aan de zuidzijde. Tevens werden de muren van gietijzeren ramen voorzien, terwijl in de oostzijde van het koor een ingang werd gemaakt t.b.v. een daarin gecreëerde kerkeraadskamer. Het verlaagde plafond van deze kerkeraadskamer diende tevens als galerij, waarop banken werden geplaatst die dienden voor het bijwonen van de godsdienstoefening.

Intussen was buiten aan de zuidzijde van het koor, tussen de steunberen van het 1e travee, het grafmonument geplaatst van J. A. P. Baron van Brakell, heer van Doorwerth, overleden in 1853, en diens vrouw J. H. G. van Schuylenburch, overleden 1878.

In 1861 werd de kerk verrijkt met een kerkorgel, dat echter in 1944 werd verwoest.

In één der jaren na 1920 was het kruis van de toren scheef gewaaid. Na plaatsing van een steiger, bleek, dat de koningsspil van de torenkap, waaraan het kruis is vastgemaakt, vergaan was. Het smeedijzeren kruis was dermate beschadigd dat het duchtig onder handen moest worden genomen, waarna bal en windvaan, een steigerend paard, opnieuw werden verguld. Bij dit herstellingswerk deed zich een verrassing voor. Er was vroeger al eens iets geschreven over het „mannelijke op de kerk”, maar het was niet bekend wat dit eigenlijk beduidde. Bij beklimming van het steigerwerk werd dit mysterieuze „mannelijke” gevonden. Aan het torendak was een soort uitbouwje gemaakt, met zwaar lood bekleed en daar bovenop zat de figuur, uit zwaar plaatlood gezaagd. Hij was vergezeld van twee uit lood gegoten schaaapjes, één stond naast hem en de ander op het voorvlak. Het was te zien, dat elk der schaaapjes een partner had gehad. Op het voorvlak bevonden zich de initialen „WD” en het jaartal 1678, waarmee wel als zeker mag worden aangenomen, dat het „mannelijke” met zijn vier schaaapjes in 1678 op zijn verheven zitplaats werd gebracht. De twee schaaapjes die verloren zijn gegaan zijn toen door nieuwe vervangen.

Ook op een loden plaat, doch juist onder het kruis, stond nog vermeld: „Gerret. Dercksen. Vos. 1678”. Door het tot tweemaal toe vinden van het jaartal 1678 mag worden verondersteld, dat in dat jaar

de toren is opgetrokken, of verbouwd zoals hiervoor is beschreven. In 1944 is de kerk, en met name het dak, tengevolge van de tweede wereldoorlog zwaar beschadigd, met alle gevolgen van dien. Hierdoor was het niet mogelijk zonder hoge kosten één en ander te herstellen. Als eerste fase werden in 1949 de daken van schip en koor vernieuwd. Toen in 1951 de Hervormde Gemeente Doorwerth-Heelsum zelf eigenaresse van de kerk werd, werd deze geheel gerestaureerd onder leiding van het architectenbureau Gerretsen en Cramer te Arnhem. Er werd een gewelfde dakconstructie toegepast waarbij het oorspronkelijke gestucadoorde plafond, dat zich in het oude koorgedeelte bevond, verviel. Hierbij werd de kerkeradskamer verplaatst van de koorzijde naar de torenzijde. De ronde raampjes uit de koorsluiting werden verwijderd en in de aldaar gedichte vensters, oud-gotische ramen aangebracht. De andere ramen behielden hun gietijzeren constructie. De preekstoel, die vóór deze restauratie midden voor het in 1859 gebouwde dwarspand stond, werd, nadat het voetstuk was ingekort, verplaatst naar de N.W.-hoek.

Deze restauratie werd beëindigd in 1952, en een jaar later werd het nieuwe orgel geplaatst.

Bij deze laatste restauratie werden in de vensternissen vier muurschilderingen gevonden van grijs op zwarte velden. Elk stelde een geraamte voor; ze zijn wellicht geschilderd in de tijd, dat de heer Daam Willem Schellard van Obbebdorp, daar zijn vrouwen begroef (1640-1650). Omdat bij nadere beschouwing zij niet van enige betekenis bleken te zijn, zijn deze schilderingen verwijderd.

3. DE TIJD NA 1517 TOT DE KERKHERVORMING

Toen de kapel en dus ook de nieuw gebouwde kerk tot parochiekerk was verheven, werd door de Heer van Doorwerth, die als eigenaar de kerk moest onderhouden, een priester „daarmede begiftigd”, n.l. *Willem van Kerckhof*, die pastoor van Heelsum tot Wolfhesen is geweest van 1517 tot 1539.

Ook de oude kapel bleef bestaan, nu speciaal voor de kasteelbewoners. Zij hadden nog steeds een eigen kapelaan.

Volgens een rekening van de Doorwerth betaalde Walravia van Haef-ten in 1535 aan de heer Henrick, kapelaan, voor een jaar loon acht goudguldens en in 1536 werd met de kapelaan overeengekomen „om die missen te doen” voor twee goudguldens en 12 st. Brab.

In 1548 wordt als pastoor te Heelsum genoemd *Gerhardus Rossen* en in 1554 *Johan Rutgerszn.*

Telkens als de kerk vacant was had de heer van Doorwerth een priester aangesteld zonder de voordracht aan de bisschop op te zenden. Als reden geeft hij hiervoor op „dat de pastoor nyet meer dan omtrent ongefelerlicken VIII molder rogghen jaerlick incommende heeft”, en overigens de inkomsten zeer gering zijn „soo wynich kerspellyuden daeronder gehoorich siin”.

Een en ander blijkt uit een geschil in het jaar 1556 over de bediening in Heelsum: de priester Carel van Schevickhaven beklagde zich namelijk bij het Hof van Gelderland, dat vóór twee jaren „sonder eenige collatores ofte admissie van den geestelicken richter” ene zekere Johan Rutgerszn. door de voogden van de kinderen van de Doorwerth in de kerkdienst van Heelsum was geplaatst, terwijl *hij* van de bisschop van Utrecht een behoorlijke aanstelling had bekommen. Het was hem echter niet gelukt zich in het bezit van de kerk te stellen!

Het Hof van Gelderland zond deze klacht door naar Johan van Wytenhost, heer van den Horst, die voogd was van de erfgenamen van de Doorwerth. Deze gaf dit uit historisch oogpunt belangrijke antwoord: „Op die overgegeven supplicatie heeren Kaerls van Schevickhaven belangende die kerck van Heelsem ghyft Johan van Wytenhost, heer tho der Horst, drost slants van Kessel, als momber der unmundige kinderen van den Doorwerdt U.E.W.L. und G. fur guittelycken bericht te kennen, dat die kerck van Heelsem noch in corten verleden jaeren een cappel geweest und die priester, daermit begyfticht wesende, die missen verbonden und gehalden was tot walgefallen und belyven des

heeren van Doorweert opten huys soowael als in der capellen toe doen. Daernae is deselve capelle in een parochiekerk erigiert worden und van den van Doorweert een priester daermit begyfticht worden”.

Het feit dus, dat de heer van Doorwerth steeds de priester tot zijn kerk heeft begiftigd en dat deze gehouden was naar welgevallen van den heer van Doorwerth de missen zowel op het huis als in de kapel (kerk) te doen, was reden de klacht af te wijzen. En gezien de geringe begiftiging van „VIII molder rogghen” per jaar hoopt hij dat de bisschop zich niet met deze geringe begiftiging zal bemoeien en „dat heer Johan voors. in bedienungh derselven kercken verblyven und gehandhaefdt werden meughe.” Heer Johan Rutgerszn., die vanwege de heer van Doorwerth met de kerk is begiftigd, is „een vroom, arm en schemel priester, daer die gemeyne nabuyren und ondersaeten, toe der Doorwerdt gehoorich, zeer wael mit toevreden siin”, terwijl van het leven van heer Carel van Schevickhaven allerlei kwaad wordt gezegd... Hoewel de afloop van het geschil niet bekend is, zullen „de gemeyne nabuyren und ondersaeten” wel gezegevierd hebben.

Wat betreft de begiftiging van de priester (en ook de armen): dit was een hoeveelheid koren uit de tiend van de inkomsten van de Seelbeekenck, de Don Juans Enk en de Gaert van Geys Enk. Bij de kerk behoorde tevens het „kercken-hegxken, dat is het bos nabij de kapel, ten Zuiden van de Oude Oosterbeekseweg, ongeveer 4 ha groot. Deze hegge heeft altijd „de kerckhegge” geheten.

In 1600 werd als pastoor van Heelsum genoemd de heer Arnt Hendricks.

4. hoe doorwerth-heelsum hervormd werd

In de provincie Gelderland deed, met medewerking van de overheid omstreeks 1580 de hervorming haar intrede. Dit gelukte ook hier zonder beeldenstorm en velen werden in onze omgeving aanhangers van „de nije leer”. Mede door de prediking van vooraanstaande predikanten, zoals Ds. Johannes Fontanus, voelden velen zich tot de Hervorming aangetrokken. Dit kon ook gemakkelijk, omdat de R.K. priesters óf tot de Hervorming overgingen en dus „afvallig” werden, óf men verliet de omgeving om naar het veiliger Zuiden te vluchten.

In Doorwerth bleef de Hervorming echter uit. Dit was een heerlijkheid met een eigen rechtsgebied, waarbij de heer besliste over dood en leven en, zoals we reeds zagen, ook over de pastoorsbenoeming en de kerk. De kerk was immers door hem gebouwd!

De heer van Doorwerth was in deze dagen Johan Schellard van Obbendorp. Daar hij R.K. was, was van hem geen medewerking te verwachten bij de invoering van de Hervorming. Daarom is in 1600 pastoor Arnt Hendricks nog gewoon in functie, zulks tot ergernis van de Classis Overveluwe, die deze kwestie reeds meermalen in haar vergaderingen ter sprake had gebracht.

Behalve met de kerkdienst was pastoor Hendricks ook belast met het onderwijs aan de kinderen in de heerlijkheid. De kinderen van de Heer van Doorwerth onderwees hij op het kasteel, waar hij ook woonde. Volgens verklaringen van zijn tijdgenoten was hij bij de ingezetenen van de heerlijkheid zeer geliefd, doch hij bleef trouw aan de eeuwenoude moederkerk.

In de Classicale vergadering van Overveluwe van het jaar 1600 werd de kerkdienst van Heelsum opnieuw ter sprake gebracht. De pastoor Arnt Hendricks werd opgeroepen om in deze vergadering te verschijnen, doch hij wist zich te verontschuldigen, omdat de heer van Doorwerth afwezig was en hij daarom niet van huis kon gaan. De Classis besloot toen met eenparigheid van stemmen om de kerkeraad van Arnhem te verzoeken de pastoor van Doorwerth in haar vergadering te ontbieden om zijn standpunt te vernemen. Indien hij niet mocht verschijnen, of voor het geval dat hij ongeschikt voor de Hervormde predikdienst mocht worden bevonden, zou hij voor enige maanden in de kerk- en schooldienst geschorst moeten worden, en als er geen beterschap zou volgen, hij geheel uit zijn dienst ontslagen moeten worden. Maar zijn beschermheer, de heer van Doorwerth, was er ook nog

en die gedoogde natuurlijk geen inmenging in zijn heerlijkheid. De zaak bleef dus zoals die was, totdat enkele jaren daarna, omstreeks 1606 pastoor Hendricks overleed en daarmee Doorwerth herderloos werd. Zij, die het „zuivere Woord” wilden horen, moesten toen naar het naburige dorp Renkum ter kerke gaan, daar dit dorp toen reeds een eigen predikant had, n.l. Ds. G. Heshusius. Maar de tegenwerking van de zijde van de heer van Doorwerth bleef voortduren. De Classis Overveluwe bleef echter trouw aan het „Luctor et emergo” en om de uitoefening van de hervormde eredienst in Heelsum te bevorderen, nam de Classis van Overveluwe in december 1617 het volgende besluit: De Classis, overwegende, „dat tot Helsum bij gebreck, dat aldaer geen predicant is, en de kinders door papen ende monnicken gedoopt worden” en daarna „sonder die heilsame kennisse” opgevoed worden.. Dat „oock die oude lieden aldaer leven ende sterven sonder lehring, onderrichtingh ende vertroosting van Godes H. Woordt” Ds. Georgius Heshusius op te dragen om „by combinatie met Rennekum, die van Helsum voers. by provisie met den H. godtsdienst te versorgen”. En voorts, dat van het Hof van Gelderland zal worden verzocht de heer van Doorwerth op te dragen de pastorie goederen aan Ds. G. Hushusius over te dragen.

Uit het bovenstaande blijkt dus, dat regelmatig nog reizende priesters op het kasteel vertoefden en aldaar kinderen doopten.

Ds. Heshusius aanvaardde zijn ambt, doch hij bleef tegenwerking ondervinden van de heer van Doorwerth. En op 15 juli 1618 beklagde hij zich daarover bij het Hof van Gelderland. Hij deelt daarbij mede dat hem de pastorie te Heelsum is gegeven „ten eynde aldaer het vervallene werck des diensten des H. Evangelius tot Godes Ere ende stichtinghe syner kercke opgericht mochte worden; 't welck tot noch toe eenen so langen tiit, tot nadeel ende schande onser Reformatie is opgehouden ende verhindert geworden; geliick alsnoch seer ernstelyck directelick ende indirectelick gearbeyt wordt om dieselve Reformatie der kercke tot Heelsom te behinderen en op te bouwen; naemcondich dewiil die heere van Doorenwaert niet wil volgen laeten die thienden, die van outs heer tot die pastorye behoort hebben en van die pastooren dier plaetsen, by menschen memorie, gebruyct sün, als met namen die thiend tot die Seelbeecker enck, de thiend uut door 's Jans enck ende die thiend uut Gaert van Geyns enck (zie blz. 13); benefens die thiend van Wolfhesen” hoewel „daeraan getwyfelt wort, off die heere van den

Doorewaert dienselven der pastoorje tot Heelsom tot een supplement soude toegeleyt hebben”!

Hij verzoekt daarom de medewerking van het Hof van Gelderland om in het bezit van deze tienden (inkomsten) te geraken. Het gevolg hiervan was een proces, waarin pas in 1635 vonnis werd gewezen en wel ten voordele van Ds. G. Heshusius.

De toenmalige vrouwe van Doorwerth werd veroordeeld de opkomsten, boeken enz. betreffende Heelsommer tienden aan deze predikant af te dragen en hem de vruchten over 1618 tot 1635 uit te betalen.

De Hervorming in Heelsom deed dus haar intrede met Ds. G. Heshusius, echter in vereniging met Renkum, en juist een eeuw nadat Martin Luther op 31 oktober 1517 zijn 95 stellingen tegen de aflaathandel van Tetzl aan de slotkerk te Wittenberg aansloeg. En ook een eeuw na de aanvang van de bouw van het kerkje. Maar altijd nog, vooral de eerste tientallen jaren, met tegenwerking van de heer van Doorwerth, zoals we in het volgende hoofdstuk zullen merken.

5^e het hervormde doorwerth-heelsom in combinatie met renkum

a Hoe de Hervorming moeizaam „werkelijkheid” werd

Hoewel door de aanstelling van Ds. G. Heshusius de hervorming haar intrede zou hebben gedaan in Doorwerth-Heelsom bleek dit toch nog lang niet het geval te zijn. Er bleven klachten over de werkzaamheid van „paepsche” schoolmeesters en over tegenwerking van de zijde van de heer van Doorwerth. Ook kwamen er klachten over de bouwvalligheid van het kerkje, dat toen pas een eeuw oud was. Het onderhoud, te plegen door de heer van Doorwerth, liet blijkbaar veel te wensen over. In de vergadering van de Classis Overveluwe van 1625 werd hierover voor het eerst geklaagd en werd aan de Deputatie de zorg voor het herstel opgedragen. Het volgende jaar was men echter nog niets verder en trachtte men de medewerking van de Mombere van Gelre te verkrijgen. Maar de nodige gelden waren niet te vinden.

In de classicale vergadering van 1628 werd het herstel van de kerk te Heelsom opnieuw besproken en men besloot aan de gedeputeerden van het Kwartier van Veluwe te vragen de penningen van de „vercochte kerk van Wolfhesen” daarvoor beschikbaar te stellen. Daar de ruïne van deze kerk langzamerhand werd gesloopt besloten n.l. de Gedeputeerden op 2 juni 1627 tot verkoop aan de metselaar Mr. Aernt te Arnhem van alle tufsteen van deze kerk voor een bedrag van 375 gulden. Dit verzoek had echter ook geen resultaat, en in 1641 was er nog geen verandering in deze zaak gekomen. Aantekening in het resolutieboek van de Classis: „Clacht over die reparatie der kercke van Heelsom; blijft in statu tot ververschinge der Memorie”.

Intussen was Ds. G. Heshusius in 1636 overleden en in 1637 werd hij opgevolgd door zijn zoon Ds. Samuel Heshusius Gzn. Zijn vader heeft dus zijn pogingen niet meer bekrond gezien.

In 1644 en 1645 werd de zaak weer ernstig aangepakt en weer werd door de Gedeputeerde Staten de heer van Doorwerth om medewerking verzocht. Doch de toestand verbeterde niet, integendeel, het werd steeds erger. In 1648 werd in de classicale vergadering medegedeeld, dat de heer van Doorwerth het koor zo had laten optimmeren, dat het geheel van de kerk gescheiden was! Tevens had hij de vensters laten dichtmetselen. De Classis besloot toen het Hof van Gelre te verzoeken bij de heer van Doorwerth aan te dringen op de opening van het koor,

zodat er in 1649 sprake kon zijn van „goede hope, dat dieselve kercke zal bequaem gemaakt worden tot den godsdienst en capabel genoeg sijnde om de hoorders van die plaetse te vatten”.

In 1650 was het koor hersteld, doch nog niet voor de openbare eredienst geopend. Deze werd in een schuur gehouden „tot ongerief van de gemeente en de spot van de religie”. Een klacht bij het Landschapsbestuur had ten gevolge dat het Hof werd opgedragen de heer van Doorwerth „te vermanen en te waerschouwen”. Blijkens de classicale resolutiën werden ook in 1651 en 1652 de godsdienstoefeningen nog steeds „in een schuyre onder de beesten geplegt”, hetwelk „een saecke is, niet alleen schandaleus voor de byreysende passanten, maar ook ten hoogsten nadelich den heyligen godsdienst”.

In een classicale vergadering in 1653 werd medegedeeld, dat het Hof de heer van Doorwerth zou aanschrijven over de openstelling van de kerk. En toen werkte God in het hart van de wispelturige heer van Doorwerth, Johan Albrecht Schellard van Obbendorp, een kleinzoon van de op blz. 14 genoemde met dezelfde naam.

Ten behoeve van het herstellingswerk aan de kerk bood hij het nodige hout aan, terwijl hij het vervoer naar de kerk van alle benodigde materialen voor zijn rekening nam. Bij Gedeputeerde Staten van het Kwartier van Veluwe werd opnieuw op geldelijke steun aangedrongen, met het gevolg dat een bedrag van f 400,— uit de penningen van de verkochte afbraak van de kerk te Wolfheze werd toegezegd. De ontbrekende gelden werden bij verschillende kerken, diaconieën en particulieren ingezameld.

In 1656 kon met het werk een aanvang worden gemaakt. In september werd ten overstaan van Gedeputeerden uit de Classis, de predikant van Renkum en Heelsum Ds. Samuel Heshusius, benevens de Richter van Doorwerth aan Mr. Meeuwen, timmerman, Mr. Berent, metselaar en Mr. Herbert, leidekker, aanbesteed het herstellingswerk aan het „duslangh vervallene kerckjen tot Heelsum”. In 1657 werden de glazen hersteld en de kerk kon in het voorjaar van 1658 als „Hervormde kerk” in gebruik worden genomen. De kerkelijke gemeente telde toen slechts 25 lidmaten. De kerk was ruim 50 jaren gesloten geweest!

b De jaren na 1658 tot 1719

In de jaren 1663 tot 1669 zien wij de Classis opnieuw moeite doen om aan geld te komen „tot verdere Opbouwinge van de kark te Heelsum”,

die dan ook in 1670 geheel klaar kwam, uitgezonderd de toren die pas in 1678 werd voltooid. Tevens werd bij de heer van Doorwerth aangedrongen op afgifte van de registers van de kerkelijke goederen. Maar van de toenmalige heer Johan Albrecht Schellard tot Obbendorp was weinig te verwachten. Hij was in 1627 op 8-jarige leeftijd zijn vader Daem Willem Schellard van Obbendorp als heer van de heerlijkheid opgevolgd. Hij was intussen in aanzienlijke ambten geplaatst: jagermeester van de Veluwe, kolonel van de cavalerie en kamerheer van de keizer, die hem de graventitel verleende. Zijn zedelijk gedrag en zijn leefwijze waren echter van dien aard, dat hij meer en meer in schulden geraakte. Dit had ten gevolge, dat Anton graaf van Aldenburg, die een hypotheek van 250.000 gulden op de Doorwerthse goederen had, zich in 1667 bij verwin in het bezit van de heerlijkheid wist te stellen. Schellard werd genoodzaakt het kasteel te ontruimen.

Toen de graaf van Aldenburg de bezitting betrok, was hij weduwnaar van Augusta, gravin van Sayn en Wittgenstein, die in 1666 gestorven was. Hij hertrouwde in 1680 met Charlotte Emilia, hertogin de la Tremouille, doch hij stierf reeds een half jaar daarna.

Met het optreden van de graaf van Aldenburg als heer van Doorwerth was ook voor de kerk- en schooldienst van Heelsum een betere tijd aangebroken. In 1670 deelde Ds. Heshusius in de vergadering van de Classis van Overveluwe mede, dat de heer van Doorwerth twee kerkmeesters had aangesteld en wel — wat eigenaardig is — één gereformeerde en één roomse. Tevens zou hun het register van kerkelijke goederen ter hand worden gesteld, om met behulp daarvan hun administratie te kunnen voeren. In 1675 werd door de graaf in de schooldienst van Heelsum voorzien, door de benoeming van Hendrik van Dulken tot koster en schoolmeester. Hij kocht voor hem een huis, dicht aan de straat bij het kerkhof. Dit huis is echter in 1680 afgebrand.

De hertogin de la Tremouille, die na de dood van haar man op de Doorwerth bleef wonen, hield er een rijke hofhouding op na. Zij had als hofprediker aangesteld Ds. Coene. Deze verwoogde zich in 1684 in de vergadering van de Classis Overveluwe, en verzocht haar, namens de Hertogin, de predikant van Renkum en Heelsum te machtigen in de kerk te Heelsum voor de hertogin te prediken. Dit werd onder zekere voorwaarden toegestaan. Wij vinden nog vermeld, dat in het jaar 1700 en volgende jaren, de hofprediker Ds. Keundt, namens de vrouwe van Doorwerth, tweemaal in de week in Heelsum kwam prediken en catechiseren, terwijl de predikant van Renkum de gewone dienst deed. Het

1736 De Rekening van de Diaconij van Doornrecht		fl	st	sch
Januari	8 Ontfangen in de kerk	2	14	8
	Dito Ontfangen in de kerk	1	9	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	3	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	3	0
	Dito een jaer in half ten dienste vanden armen ontfangen van de Rechtermeester a Doornrecht	4	0	0
Februari	5 Dito Ontfangen in de kerk	1	5	0
	Dito een jaer behoudt ontfangen in de kerk	6	9	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	5	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	8	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	5	0
Maart	4 Ontfangen in de kerk	1	3	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	0	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	10	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	6	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	3	0
April	3 Ontfangen in de kerk	1	0	0
	Dito Ontfangen van half van Willem Jansen	1	1	0
	Dito Ontfangen aghemiddag in de kerk	1	8	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	2	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	1	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	0	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	7	0
Maay	6 Ontfangen in de kerk	1	3	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	1	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	1	0
	Dito Ontfangen in de kerk een jaer getuuld	1	1	0
	Dito Ontfangen van ten aangenomen Doornrecht	1	6	8
	Dito Ontfangen in de kerk	2	1	2
	Dito Ontfangen aghemiddag in de kerk	1	4	0
	Ontfangen in de kerk	1	6	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	1	8
	Dito Ontfangen van 4 guld tot heelfoon	1	9	8
	Ontfangen in de kerk	1	9	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	7	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	0	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	5	0
	Ontfangen in de kerk	1	1	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	2	0
	Dito Ontfangen een jaer fraijt van t Land	1	3	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	9	0
	Dito Ontfangen van een persoon	1	6	0
April	26 Dito ontfangen in de kerk	1	0	0
	Dito Ontfangen in de kerk	8	1	2
	Dito Ontfangen in de kerk	1	0	0
	Dito Ontfangen van de Manopolij	1	4	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	1	8
	Dito Ontfangen in de kerk	1	2	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	6	0
October	30 Dito Ontfangen in de kerk	3	5	0
	Dito Ontfangen aghemiddag in de kerk	1	1	2
	Dito Ontfangen in de kerk	1	3	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	6	0
Novem	4 Dito Ontfangen in de kerk	1	1	5
	Dito Ontfangen in de kerk	1	8	0
	Dito Ontfangen voor een jaer intref van t	8	1	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	5	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	2	0
	Dito ontfangen van t Doort cleet van d'raam palen	1	1	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	1	2
	Dito Ontfangen in de kerk	3	6	0
	Dito Ontfangen aghemiddag in de kerk	1	0	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	1	8
	Dito Ontfangen van t Doort cleet van d'raam palen	1	1	0
	Dito Ontfangen in de kerk	1	1	0
	Dito Ontfangen in de kerk	3	6	0
	op Doornrecht by de Geest	1	0	8
		162	0	8

De ontroep van het G. van 150 g.
 guld en 10 sch. 1736.
 De ontroep van 10 sch. 1736.
 van 12 sch. 1736

1736 De Uytgaef aen Den Kercken		fl	st	sch
Januari	20 Een pefantken gegeven	1	0	0
Februari	6 Een pefantken gegeven	1	0	0
Maart	13 Dito Een van Volmeyer voor een jaer kamers keur van de wedie aert Hendrick Betsaelt	1	0	0
	Dito Een van de Wedie Hendrickse geuist betaelt	3	0	0
April	25 Dito Een pefantken gegeven	1	0	0
	Een pefantken gegeven	1	0	0
Maay	3 Een pefantken Gedeeft	1	0	0
	Dito Een twee personen die berairmt en haer half verbrand gedeeft	1	1	0
Juni	2 Een pefantken Gedeeft	1	0	0
	Dito Een een berairmt Man Gedeeft	1	0	0
July	19 Een pefantken Gedeeft	1	0	0
	Dito Een van Van Despol voor een jaer Bier op de Jaarsaet van Hendrick geuist betaelt	5	0	0
	Dito Een pefantken Gedeeft	1	0	0
Augustus	3 Een van Lauranzen voor een jaer half van Hendrick geuist betaelt	5	0	0
	Dito Een pefantken Gedeeft	1	0	0
Septemb	21 Een pefantken Gedeeft	1	0	0
October	9 Een pefantken Gedeeft	1	0	0
	Dito Een pefantken Gedeeft	1	0	0
Novemb	24 Een pefantken Gedeeft	1	0	0
	Dito Een pefantken Gedeeft	1	0	0
Dezem	16 Een pefantken Gedeeft	1	0	0
	Dito Een een pefantken Gedeeft	1	0	0
1737	21 Dito Een een pefantken Gedeeft	1	0	0
Januari	7 Een Aet van Den Haan voor geloven Cooren aen de Wedie Hendrickse geuist betaelt somma van	1	7	4
	Dito Een gerret kanten voor konij aen de Wedie Hendrickse geuist betaelt	3	8	6
	Dito Een van de Rechtermeester voor twee jaer besponding voor t Land Betsaelt	2	1	2
	Dito Een Aet Brackman voor vryn en boot Betsaelt	1	7	1
	Dito Een van de Rechtermeester aen vrey voor de Wedie Hendrick geuist kamers keur Betsaelt	2	0	0
	Dito voor een ker roof aen D. W. Aguin	2	8	0
	Den geheelen ontfang	127	19	0
	betaelt die	152	8	0
	Den uytgaef	127	19	0
	Rest 7 34 9 0			

Ins blyckt dat by den Rechtermeester van Doornrecht den 23 April 1737 een ontroep is gedaen van de armen van Doornrecht aen de kercken van Doornrecht. De ontroep is gedaen van de armen van Doornrecht aen de kercken van Doornrecht. De ontroep is gedaen van de armen van Doornrecht aen de kercken van Doornrecht. De ontroep is gedaen van de armen van Doornrecht aen de kercken van Doornrecht.

moet ook in deze tijd geweest zijn, dat de oude kapel bij de kapelleboom is verdwenen, en op het kasteel zelf een kapel werd ingericht voor het houden van de huiselijke godsdienstoefeningen. Omtrent het medezeggingschap van de kerkelijke gemeente te Heelsum bij de beroeping van predikanten te Renkum vinden wij iets vermeld in de Classicale resolutiën van Overveluwe van 1719.

Op 22 oktober 1718 was Ds. van Arrel overleden. Na dien had men herhaalde malen bij de ambtsjonker van Renkum aangedrongen om een datum voor de beroeping van een nieuwe predikant vast te stellen. Deze wenste hiertoe over te gaan, mits alleen de leden van de gemeente Renkum, en niet die van Heelsum daartoe zouden medewerken. De kwestie werd gebracht in de vergadering van de Classis van 1719, waar verscheidene lidmaten van de kerk van Renkum verschenen met het verzoek „dat dog ten spoedigsten mogten voorsien worden met een getrouw herder en leeraar, wyle die gemeente nu al sedert den 22 Oktober 1718 van een predikant was ontbloot geweest, 't welck die gemeente seer dructe, wenschende en verlangende zeer noe een vast predikant in het midden van sigh". Maar terzelfder tijd werd een request van de lidmaten van de kerk van Heelsum aangeboden waarbij deze verzochten „noe ouder gewoonte" gehandhaafd te worden in hun recht „om mede gelyck die van Renckum by de beroepinge, noe haer genegentheyt gevroegt te worden. Dit request is begrijpelijk, want van de 257 leden die de Herv. Gemeente van Renkum-Heelsum toen telde, woonden er 119 in Heelsum-Doorwerth!

De vergadering besloot, na rijpe overweging, de Deputatie op te dragen de ambtsjonker van Renkum „op het allervriendelijckste te begroeten, met versoek, dat zijn hoogw. geb. ten spoedighsten gelieve een dagh tot de beroepinge te bepaelen, met toelaetinge van de ledemaeten van Heelsum, zoowel als die van Renckum, om saemen ben de beroepinge noe haere genegentheyt gevraegt te worden, wyl de vergaderinge oordeelt, dat beyde gemeenten daartoe geregtigt sijn". Aldus is geschied en naar het schijnt, zonder verder verzet van de ambtsjonker. Hierop is gezamenlijk een predikant beroepen en in de eerstvolgende vergadering van de Classis nam o.a. zitting de nieuw beroepen en bevestigde predikant voor Renkum en Heelsum: Ds. Albertus Hansen (1719).

c De tijd na 1719 tot de scheiding met Renkum in 1918

Verder in de 18e eeuw en ook in de 19e eeuw is de beroeping gezamen-

Renkum, den 21 October 1829.

Het kollegie van kerkvoogden der Hervormde gemeente van Renkum
hem betragten hebbende een missive van het Provinciaal kollegie
van toeziht op de administratie der Hervormde kerken in Gelderland,
dats 13 October ll. N: 379/3, houdende onderandere aanschrijving,
om op te geven, waaraan het 1/3 in de jaarlyksche toelage aanden
Predikant, doen het kerckfonds van Heelsum verschuld over 1827 en
1828, niet is uitbetaald, beengt den inhoud dier aanschrijving ter
keninge van den kerckenraad van Renkum en Heelsum, met verlong
om den administrateur van gemensd kerck-fonds te overtuiseen te
uithetaling van het verschuldigde, of anderszoon het einde dier
maand de wetten dier weigering aan kerkvoogden van Heelsum
op te geven, ten einde hen in staat te stellen, om aan de aanschry-
ving van Provinciaal kollegie te voldoen.

Het kollegie van kerkvoogden
der Hervormde gemeente van Renkum
Nemens het kalve
W. J. Damschrook Predikant

Han
der kerckenraad van Renckum
Heelsum.

Brief van de kerkvoogdij van Renkum aan de kerkeraad van Renkum-Heelsum over het niet-ontvangen van de verplichte bijdrage over 1827 en 1828 van het kerckfonds van Heelsum.

lijk gedaan en liep het wel en wee van de kerkelijke gemeente te Heelsum vrijwel geheel parallel met die in Renkum. Ook toen kwamen met de heer van Doorwerth wel eens moeilijkheden voor; de oorzaak daarvan lag in de bijzondere verhouding van die heer tot de kerkelijke gemeente van Renkum-Heelsum. Vooral de financiële verhouding was meer dan eens een struikelblok. Sinds 1635 immers, rustte op de eigenaar van de heerlijkheid de verplichting tot betaling van 1/3 gedeelte, zijnde 100 gulden van het tractement van de predikant, benevens om deze het recht te schenken, een paard in het Heelsumse broek te doen weiden. Bovendien was hij eigenaar van de kerk, zodat hij wel zeer een „vinger in de pap” had. Zowel in het Heelsumse als in het Renkumse kerkelijk archief vinden we stukken van 1817 en van 1827 en 1829 betreffende de financiële verhouding. Hieruit blijkt dat Heelsum tot en met 1826 steeds voor 1/3 in het predikantstractement heeft bijgedragen. Daarna weigerde Heelsum dit nog langer te doen. Hierop door Renkum aangezocht, antwoordde Heelsum dat zij alleen zou antwoorden aan het Prov. College, indien zij daartoe door dat college zou worden aangezocht. Nog in 1842 blijkt Heelsum zijn deel nog niet te betalen, want de kerkmeester G. Schut deelt dan aan Renkum mee, dat hij geen bevoegdheid heeft alleen te besluiten tot betaling van dit derde deel! De kerk van Heelsum had, evenals die van Renkum, eigen doop-, lidmaten- en trouwboeken, zodat ze administratief op zichzelf stond. In 1855 trachtte men in Heelsum ook het Prov. Regl. op de administratie aan te nemen, omdat aan de opzet hiervan blijkbaar toch nog wel het een en ander ontbrak.

Inmiddels was het Heelsumse deel van de kerkelijke gemeente Renkum-Heelsum zeer uitgebreid. In 1859 was het zielental 293, waarvan 112 lidmaten. Dit was voor Douair. Baron van Brakell aanleiding om het kerkje te vergroten en er werd toen een dwarspand in zuidelijke richting aangebouwd (zie blz. 9).

Zoals we gezien hebben boterde het niet altijd goed tussen Renkum en Heelsum. De predikant was verplicht om beurten in de kerken van Heelsum en Renkum te preken. Hier werd ook wel eens tegen gezondigd; anders zou het op 27 mei 1867 niet nodig zijn geweest bij de kerk van Renkum een bezwaarschrift in te dienen waarin stond dat Ds. Gann Dun op 21 april van dat jaar 's morgens in Renkum inplaats van in Heelsum gepreekt had, zoals volgens „rooster” behoord zou hebben, zich hierbij beroepende op de uitspraak van de rechter in 1853. Door al deze moeilijkheden is meer dan eens door Heelsum ge-

tracht zelfstandigheid te verkrijgen. Zo zien we dat o.a. in 1861, uitgenodigd door de Burgemeester van Renkum, tengevolge van een bij hem ontvangen aanschrijven van Zijne Excellentie de Heer Staatsraad Gouverneur van Gelderland dd. 15/3 1861 door de Kerkeraad van Renkum-Heelsum een ontwerp tot de voorgestelde scheiding moest worden opgemaakt, „waarbij zooveel doenlijk de botsingen, die hieruit zouden kunnen ontstaan, moeten voorkomen worden”. In de vergadering van 8 april 1861 werd toen een voorlopig ontwerp opgesteld, dat uit 7 artikelen bestond en ter beoordeling werd toegezonden aan de heer van Doorwerth. Deze scheiding is toen niet gelukt, evenmin als in 1869, toen van Renkums zijde getracht werd de scheiding door te voeren, en wel na de dood van Ds. Gann Dun, waardoor een andere predikant beroepen moest worden. Als oorzaak werden daarbij moeilijkheden naar voren gebracht, welke echter door de Minister van Financiën op 27 mei 1869 werden afgewezen. Eén der moeilijkheden bleek de collecte voor de armen op te leveren; het eigenaardige was, dat Heelsum naar verhouding daarvoor veel meer bleek te geven dan Renkum.

Alles bleef dus bij het oude, en de Heelsummers die om de zondag naar Renkum ter kerke moesten, namen, vooral door de groei van het dorp, steeds meer in aantal toe. Zo bedroeg in 1903 het aantal leden uit Heelsum dat tot kerkelijk Renkum behoorde 346 en een 20-tal jaren later al ca. 500.

Door de vele spanningen en het feit, dat in 1918, de nieuw beroepen predikant Ds. P. de Looze niet in Heelsum wilde preken, besloot Heelsum Renkum voorgoed vaarwel te zeggen. De achtergronden van een en ander worden in het volgend gedeelte toegelicht.

De predikanten van Renkum, die ook hun arbeidsveld hadden in Heelsum-Doorwerth zijn sinds 1617 achtereenvolgens geweest:

G. Heshusius	(1610—1636)
S. Heshusius Gzn.	(1637—1671)
J. van Arrel	(1672—1718)
A. Hansen	(1719—1750)
W. Heshusius	(1750—1782)
J. v. Marienhof	(1783—1790)
H. Pauw	(1791—1798)
D. Boot	(1798—1805)
H. J. Wunder	(1805—1817)

J. A. Smits	(1817—1857)
H. Gann Dun	(1859—1868)
B. Mossel	(1869—1877)
E. E. Gewin	(1879—1884)
D. M. Boonstra	(1885—1886)
D. Cladder	(1888—1891)
Chr. Ynzonides	(1892—1901)
Gerh. Nijhuis	(1901—1905)
Dr. J. D. de Lindt van Wijngaarden	(1907—1908)
H. A. Heyer	(1908—1916)
J. G. Dekking	(1916—1918)

6. DE ACHTERGROND VAN HET GESCHIL MET RENKUM

Hiervoor moeten we nog even in het verleden terugblikken. Vóór 29 december 1816 had de gecombineerde gemeente Renkum en Heelsum, evenals andere dorpen, geen kerkeraad en geschiedde „de verkiezinge voor een nieuwe predikant door de Mans-ledematen van die plaats”. Wel waren er Diakenen „die de Arme-Penningen inzamelen en uitdeelen, met kennis van den Predikant der Plaats; gelijk deze ook van hunne rekening der Ontvangst en Uitgave verslach doen aan de Gedeputeerden der Klassis, bij de jaarlijksche Kerken-visitatie”. Zowel Doorwerth (Heelsum) als Renkum had een eigen Diaconie, en ook de lidmaten en doopleden werden in aparte boeken opgetekend.

In de toestand dat er geen kerkeraad bestond, werd verandering gebracht door het op 7 januari 1816 vastgestelde „*Algemeen Reglement voor het bestuur der Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden*”. Hierin lezen we onder art. 84: In alle gemeenten, waar de stof daartoe niet geheel ontbreekt, zal een afzonderlijke Kerkeraad zijn. En onder art. 85: Dezelve bestaat uit den predikant, en uit ouderlingen, gekozen uit de achtenswaardigste, kundigste en voornaamste leden der gemeente. De pligten van de leeraar, de ouderlingen, de diakenen worden door het Synode bij het Reglement op de kerkeraden omschreven en bepaald.

En met in achtname van de „Synodale Resolutie, houdende provisionele verordeningen omtrent de Kerkeraden” van 30 July 1816, waarin o.a. staat dat bij een gecombineerde gemeente uit iedere gemeente een gelijk getal van ouderlingen en diakenen moet worden gekozen, lezen we dan ook in de notulen van de kerkeradsvergadering van 25 maart 1817, dat door Ds. H. J. Wunder op den 29sten December des Jaars 1816 in den dienst zijn bevestigd 4 ouderlingen en 4 diakenen, elk deel van de gemeente leverde 2 ouderlingen en 2 diakenen. De predikant deed het huis- en ziekenbezoek in beide delen van de gemeente, doch de catechisatie werd, ook voor Heelsum, alleen in Renkum gehouden.

Naast de kerkeraad was er een *Kerkelijke Administratie*, die de *Kerkvoogdij* werd geheten; deze had zich te houden aan het „*Algemeen Reglement op het Beheer*”, en stond onder toezicht van het *Provinciale College*. Nu was er in Renkum wél een Kerkvoogdij, doch in Heelsum niet. Immers daar werden alle „kerkvoogdelijke betalingen” gedaan door de Heer van Doorwerth. Behalve de betalingen uit het

Diaconiefonds, waaruit ook het brood en de wijn bij het Avondmaal werden bekostigd, rustte er geen ander bezwaar op de Heerlijkheid Doorwerth, dan het onderhoud van het kerkgebouw in Heelsum, het betalen van *f* 100,— vast tractement aan de predikant, en het geven van vrij weiden van een paard. Wel was er al vóór 1813 in Heelsum een „Kerkfonds van Heelsum”. Hiervoor werden gelden gecollecteerd als er voor de kerk in Heelsum „eenige tijdelijke behoefte bestond”. Uit dit fonds werd o.a. in 1830 betaald: 1/3 gedeelte van een *toelage* aan de predikant, omdat hij een beroep niet had aangenomen, 1/3 gedeelte in de jaarlijkse omslag der klassikale kosten en een jaarlijkse bijdrage aan het fonds voor theologische Studie, tezamen een bedrag van *f* 26,66½!

Dit „Kerkfonds” heeft bestaan tot 1851, toen de Baron van Doorwerth alles opvroeg wat nog tot dit fonds behoorde. Veel betekenis heeft dit fonds nooit gehad.

In de kerkeradsvergadering van 4 oktober 1855 werd mededeling gedaan van een „missive” van het Prov. Collegie van Toezicht op de kerkelijke administratie der Hervormden in Gelderland, dd. 7 juli, daarbij verzoekende „het gevoelen van de Kerkeraad te mogen weten, betreffende het al of niet raadzame, om Kerkvoogden en Notabelen aan te stellen, ook voor de gemeente Heelsum of Doorwerth. Deze missive werd ter beantwoording in handen gesteld van de Heelsumse leden des Kerkerads, die hierop o.a. antwoordden: „dat Heelsum of Doorwerth met Renkum één gecombineerde kerkgemeente uitmaakt, en dat als zodanig het Prov. Reglement voor het geheel werkt. Dat het niet van kracht zijn van gedacht reglement voor het gedeelte Doorwerth, alleen betrekking heeft op het exceptionele, waarin Doorwerth verkeert, als zijnde daar alles wat het stoffelijke der kerk raakt, de privaateigendom der grondeigenaren van Doorwerth, die dan ook in der tijd eene uitsluiting van de invoering van het reglement hebben gesolliciteerd en verkregen”. (Bij Kon. Besluit van Koning Willem I dd. 4 juli 1825 nr. 157).

In Heelsum zou dus geen Kerkvoogdij zijn? Jawel, zeggen de Heelsummers, de kerkvoogdij bij ons bestaat in de persoon van de heer van Doorwerth, die toch immers met betaling uit eigen zak de stoffelijke belangen van kerkelijk Heelsum behartigt, zich hierbij beroepend op bovengenoemd K.B. Nee, zeggen de Renkummers, want een „kerkvoogd” zoals de Ned. Herv. Kerk die kent, wordt gekozen, en treedt op zijn beurt als zodanig af. En de „kerkvoogd” van Heelsum was

nooit gekozen! En dit geschilpunt speelde een grote rol, toen op 5 mei 1918 de heer van Doorwerth, Ph. F. A. J. Baron van Brakell overleed en de erven zich niet wensten te houden aan het contract dat tussen de heer van Doorwerth en de Kerkvoogdij van Renkum was gesloten, volgens welk contract tegen een vergoeding van *f* 300,— per jaar evenveel preekbeurten te Heelsum als in Renkum zouden worden vervuld. Ook een nieuw contract, met minder diensten in Heelsum werd door de erven niet geaccepteerd.

Kerkelijk Heelsum, met eigen ouderlingen, diakenen, eigen lidmaten-, trouw- en doopledenregisters en eigen diakonie, zag zich steeds als zelfstandige kerkgemeente, doch gecombineerd met Renkum waarbij één predikant de geestelijke verzorging had van beide delen.

Doch kerkelijk Renkum daarentegen beschouwde Heelsum (Doorwerth) als een deel van hun gemeente. En daarom besloot toen de Kerkvoogdij van Renkum, evenals dat al steeds in Renkum was gebeurd, de leden van het gedeelte Heelsum-Doorwerth ook in de Hoofdelijke Omslag (kerkelijke belasting) aan te slaan, ten einde op deze wijze de diensten in Heelsum te kunnen laten doorgaan. Doch enkelen van het Heelsumse deel weigerden deze Hoofdelijke Omslag te betalen. In een kerkeradsvergadering in juli 1918, tijdens de vacature, die ontstaan was door het vertrek van Ds. Dekking en vervuld zou worden door Ds. P. de Looze op 6 oktober 1918, werd toen, onder dwang van de Kerkvoogdij, die geen gelden voor diensten in Heelsum ter beschikking wilde (kon) stellen, besloten, de diensten in Heelsum te staken. Dit werd aan de Ring en het classicaal Bestuur te Arnhem medege-deeld.

Ds. De Looze, intussen als predikant bevestigd, meende zich bij dit besluit te moeten neerleggen, zodat er door de predikant van Renkum geen diensten meer in Heelsum werden gehouden.

7. hoe het kerkje van eigenaar verwisselde

Na het overlijden van Ph. F. A. J. Baron van Brakell en het niet-verlengen van het contract met Renkum, vond er in 1919 onder de Fam. van Brakell een boedelscheiding plaats. Hierbij kwam ook het kerkje in geding, waarvoor de erven totaal geen interesse hadden, maar waarvoor ze nog steeds onderhoudsplichtig waren. Dit kerkje werd toen door de erven ten geschenke aangeboden aan de Kerkeraad van Renkum, die echter niet op dit aanbod inging. Pogingen om het over te dragen aan de Diaconie van Doorwerth mislukten ook ter elfder ure, gezien de onderhoudskosten en de slechte financiële omstandigheden. Men bood de kerk daarna aan de Bond Heemschut aan. Omtrent deze aanbieding werd het volgende medegedeeld:

„Op Woensdag den 17 Dec. 1919 vergaderde het Bestuur van den Bond Heemschut des namiddags in de fraaie nieuwe zaal van het huis aan de Heerengracht 260-266 te Amsterdam. Toen de agenda was afgehandeld en de voorzitter Dr. H. Brugmans de gebruikelijke rondvraag deed, kwam de heer A. van Erven Dorens met de mededeling, dat de heren Baron van Brakell en W. C. van Heutz aan de Bond Heemschut, de kerk met kerkhof te Heelsum wilden schenken.

Aan deze schenking zouden enige voorwaarden verbonden zijn, waaronder o.a. die, dat Heemschut de op de schenking vallende kosten zou moeten betalen.

Het is te begrijpen, dat deze mededeling de aanwezigen verraste. Er waren er die meenden de kerk om haar kunstwaarde en mooie ligging te moeten aanvaarden, terwijl anderen, minder geestdriftig, van oordeel waren dat Heemschut niet het aangewezen lichaam was om een dergelijk bezit te hebben, te minder omdat de kosten die zouden moeten worden betaald, zeer aanzienlijk konden zijn. Over de kosten kon geen zekerheid worden gegeven”.

Hiernaar werd geïnformeerd: de pachter van een boerderij bij de kerk, die tot dusver de administratie had gevoerd, was van oordeel, dat het jaarlijkse onderhoud zou kunnen worden bestreden uit de opbrengst der begrafenisrechten en de concerten en lezingen, welke af en toe in de kerk plaats vonden. Ook zou de kerk tegen vergoeding voor predikbeurten beschikbaar kunnen worden gesteld.

Het Bestuur besloot toen, na ernstige overweging, de erven van Baron van Brakell te verzoeken, de kerk aan de vereniging „Hendrick de Keyser” te schenken. Deze vereniging stelt zich ten doel belangrijke

gebouwen te behouden door ze in eigendom te krijgen. Daardoor kwam zij, meer dan Heemschut voor zulk een schenking in aanmerking.

Dit gebeurde, en blijktens haar jaarverslag over 1920, heeft de vereniging „Hendrick de Keyser” de schenking aanvaard.

En door haar Bestuur werd de heer R. W. van Maanen, landbouwer te Heelsum en kerkeraadslid — eerst als diaken en later als ouderling — van de gecombineerde gemeente Renkum-Heelsum aangesteld als gemachtigde om het kerkje te verhuren voor Christelijke doeleinden.

8. DE STRIJÐ NAAR ZELFSTANDIGHEID

a *Het moeilijke begin*

Er werden dus na juli 1918 geen kerkdiensten meer in het kerkje te Heelsum gehouden. De Heelsumse leden moesten in Renkum gaan kerken, ook nadat Ds. De Looze op 6 oktober 1918 daar als predikant was bevestigd. Hij weigerde immers in Heelsum des zondags diensten te vervullen, wat hem zeer kwalijk werd genomen. Hij rechtvaardigde zijn houding echter door de schuld aan de Kerkvoogdij van Renkum te geven, zoals we lezen in een ingezonden stuk in „De Nederlander” dat was overgenomen in de „Nieuwe Arnhemse Courant” dd. 20 oktober 1922 toen het conflict zich toespitste. Ds. De Looze schreef daarin: „Toen ik persoonlijk mij van de toestand op de hoogte had gesteld, voelde ik al spoedig, dat het voor de inwoners van Heelsum en Doorwerth toch een harde zaak was dat het kerkje gesloten bleef, terwijl de zwakken en ouden van dagen van de prediking verstoken bleven. Meermalen werd het door mij in de kerkeraad besproken, reeds in november 1918. In dezelfde maand werd een verzoek van de ingezetenen van Doorwerth om weer te preken door de kerkvoogdij afgewezen, met het oog op de financiële voordelen van de nieuwe regeling, doch niet ziende op Doorwerth. Telkens opnieuw werd de zaak in de kerkeraad besproken. Ik verklaarde mij bereid nu en dan drie beurten per zondag te vervullen terwille van Doorwerth. Maar men vreesde echter voor een conflict met de Kerkvoogdij, die aan de nieuwe regeling vasthield”.

De heer van Maanen verhuurde inmiddels het kerkje, en gaf o.a. toestemming dat er in de week diensten werden vervuld door predikanten van de Oud Geref. Kerk en de Chr. Geref. Kerk, waarbij hijzelf als voorlezer fungeerde. Zo werden diensten gehouden door Ds. Fraanje (Bennekom) en Ds. Kieviet (Veenendaal). De Kerkeraad van Renkum, waarvan de heer van Maanen nog ouderling was, verzette zich hier tegen, waarna hij meende te moeten bedanken als ouderling.

In december 1920 komt toch weer uit Heelsum een verzoek bij de kerkeraad van Renkum binnen om éénmaal per maand of meermalen een ochtendbeurt te Heelsum te vervullen. Hierover schrijft Ds. De Looze: „Met algemeene stemmen wordt het aangenomen, doch de Kerkvoogdij weigert haar medewerking, in de vaste overtuiging dat de bloei der gemeente ernstig zou worden geschaad en de financiële

schade zich terdege zou doen gevoelen. De kerkeraad is over dit besluit zeer ontstemd, maar geen conflict wenschende, besluit men te wachten tot de tegenstand der Kerkvoogdij gebroken zal zijn”.

Intussen voldeden enkelen van de door de Kerkvoogdij van Renkum aangeslagen lidmaten tot betaling van de Hoofdellijke Omslag nog steeds niet aan hun „verplichtingen”. Dit noopte de Kerkvoogdij tegen één van deze leden een vordering in te stellen bij het kantongerecht van Wageningen en wel tegen de heer J. de Leeuw. Het College van Kerkvoogden als eiser had hierbij als getuigen Ds. P. de Looze en de Diaken A. J. Leeuwis. De heer de Leeuw als gedaagde had als getuigen de heer R. W. van Maanen en de heer H. v. d. Weijden, de vroegere koster van Heelsum, doch in 1918 afgetreden. Deze getuigen zijn respectievelijk op de woensdagen 19 oktober en 9 november 1921 ter Griffie van het kantongerecht te Wageningen gehoord, waarna de eiser op 14 december 1921 het kantongerecht nog een schriftelijke „Conclusie na Enquête” doet toekomen met een verklaring no. 452 van het Classicaal Bestuur van Arnhem, waarin deze verklaart:

- 1e dat de gemeente Renkum, Heelsum en Doorwerth één kerkelijke gemeente vormt, zoodat van eenige kerkelijke zelfstandigheid der afzonderlijke groepen, waaruit genoemde gemeente bestaat, geen sprake kan zijn.
- 2e dat deze zelfstandigheid alleen tot stand zou kunnen komen volgens art. 1 van het Synodaal Reglement op de erkenning enz., maar dat in de aldaar bedoelde geest nooit stappen gedaan zijn, die tot zelfstandig verklaring geleid hebben.
- 3e dat alle kerkelijke ambten en bedieningen het Bestuur betreffende benevens het daaraan verbonden werk alléén van kracht waren en zijn in Doorwerth, voor zooverre die waargenomen worden als deel en in opdracht van de gezamenlijken kerkeraad, waarin volgens art. 4 Reglement van de kerkeraden gewoonlijk lidmaten uit de verschillende deelen der gemeente gekozen worden.

(w.g.) M. A. v. Rhijn, Praeses

(w.g.) P. Heimens Visser, Scriba

Tevens geeft eiser dringend in overweging „de meening van één of meer leden van het Bestuur der Classis Arnhem te vragen”. Hierop richtte het Kantongerecht aan Mr. J. Knottenbelt, oud-secretaris der Synode, een verzoek tot opstelling van een rapport inzake de kerkelijke verhouding Renkum-Heelsum/Doorwerth. Mede op grond van dit rapport, waarin een en ander uitvoerig was toegelicht, werd de proce-

dure dan ook ten gunste van de Kerkvoogdij beslist. Dit gebeurde op 12 september 1922, waarbij werd uitgesproken dat de gemeenten Renkum en Doorwerth in Bestuur én in Beheer één zijn!

b. *Naar het hoogtepunt*

In Renkum had er een wisseling van personen plaats gehad in de Kerkvoogdij en het bleek dat de nieuwe kerkvoogden wél bereid waren met de adviseur van de Hendrick de Keyser Stichting te onderhandelen over het huren van het kerkje. Waren de kosten in oktober 1921 te hoog, bij nieuwe onderhandelingen in april 1922 kwam men tot een afspraak voor een voorlopige huurovereenkomst voor vijf jaar. Maar Heelsum-Doorwerth, vast van plan te streven naar eigen zelfstandigheid, had inmiddels een „Comité voor Evangelisatie” opgericht, met als leden o.a. de heer Van Maanen, Mej. Beijnen, Mej. De Bokx, Jhr. Schimmelpenninck e.a.

Dit Comité, dat er veel voor voelde behalve Bondsprekanten, waartoe ook Ds. De Looze behoorde, ook confessionele en zelfs ethische predikanten in Heelsum te laten voorgaan, had ten doel de zondagse diensten te herstellen door zelf predikanten te vragen.

Door dit Comité was eveneens een aanvraag ingediend om het kerkje op zondagen te huren. Deze aanvraag werd ingewilligd, terwijl Renkum bericht kreeg, het kerkje slechts eenmaal per maand te kunnen huren. Zo werden de kerkdiensten in Heelsum hersteld. Niet alleen predikanten van de Geref. Kerken werden hiervoor gevraagd, doch ook werd het verzoek gedaan aan predikanten uit de Hervormde Kerk om in Heelsum diensten te vervullen. Zo leidde o.a. Ds. Grootjans uit De Meern — later Stedum — een kerkdienst, doch ook Ds. J. W. Koolhaas uit Utrecht, beiden confessionele predikanten. Dit kwetste Ds. De Looze, die elk, met een persoonlijk schrijven, aanraade dit niet meer te doen. Dit gaat toch tegen de wens van de Kerkeraad en de predikant in! Ook Ds. J. Jellema van Wageningen, lid van de Classis Arnhem, meende op dezelfde wijze te moeten handelen. Toen bleek dat Ds. Koolhaas hier negatief op reageerde schreef Ds. Jellema in „De Nederlander” van 30 augustus 1922 een ingezonden stuk, waarin hij de verhouding tussen Renkum en Heelsum de zgn. evangelisatie behandelde. Hij eindigde dit stuk met de woorden: „Waartoe dus die zgn. evangelisatie in Heelsum, en wat bedoelt het comité? Zegge, wie het weet! Maar één ding is zeker: al wie de verdeeldheid en scheuring in

onze Herv. Kerk niet opzettelijk grooter wil maken dan die reeds is, steune dit comité niet door er preekbeurten te vervullen. En het comité kan niet beter doen, dan zichzelf te ontbinden en de regeling der godsdienstoefeningen aan de Kerkeraad (van Renkum) over te laten. Dát is de geordende weg! En in dien weg alleen is zegen te verwachten”.

Ds. Koolhaas, die zich over deze kwestie had geïnformeerd en aan de kant van Doorwerth stond, gaf zijn commentaar, eveneens door middel van een ingezonden stuk in „De Nederlander”, waarbij hij tevens een antwoord gaf op de vraag: „Wat bedoelt het Comité?” „In 't kort gezegd, de historische rechten handhaven van het deel Heelsum en Doorwerth der kerkelijke gemeente Renkum c.a.”. En verder: „Ds. Jellema kan niet beter doen dan het Classicaal Bestuur van Arnhem deze zaak te laten onderzoeken. Dit is de geordende weg, en gebeurt dit niet, dan hoop ik, dat het Prov. Kerkbestuur van Gelderland volgens art. 30 van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht zal ingrijpen. En zoolang dat niet is geschied, zou ik willen vragen of collega's deze gemeente in verdrukking willen helpen hare historische rechten te handhaven”.

Eveneens in „De Nederlander” antwoordde hierop de scriba van het Classicaal Bestuur o.a.: „De waarheid is, dat de behandeling der zaak al geruimen tijd is afgelopen, zoodat niemand zich ongerust behoeft te maken, alsof er in de Classis Arnhem een „Gemeente in verdrukking” zou bestaan, wier historische rechten moeten worden gehandhaafd”.

Ds. De Looze beschouwde het ingezonden stuk van Ds. Koolhaas als een persoonlijke aanval op hemzelf en plaatste ook een ingezonden stuk in „De Nederlander” waarin hij schrijft: „Ds. Koolhaas geeft echter de bewijzen van zóó slecht er mee op de hoogte te zijn en zóó verkeerd te zijn ingelicht, dat hij *mij* voorstelt als de oorzaak waarom de evangelisatie noodzakelijk geworden is”. Hij geeft hierin weer een uitvoerig overzicht van de toestand, waarbij hij de schuld geeft aan de Kerkvoogdij, zoals hiervoor reeds was beschreven.

Hij eindigt: „Ik vertrouw dat coll. K. zal bekennen mij ten onrechte beschuldigd te hebben van onwilligheid om te Heelsum te preeken en van willekeur”.

In een persoonlijke brief dd. 13 september 1922 aan Ds. Koolhaas uit Ds. Jellema zijn verwondering over het ingezonden stuk van Ds. Koolhaas, waarin hij hem nogmaals zijn visie geeft. Hij schrijft hierin: „Nu meen ik, dat wij niet mogen preeken tegenover een rechtzinnig predi-

kant. Dat is de kwestie. Ik weet wel, dat het veel gebeurt door de ethischen en ook door de Bondspredikanten. Maar ik meen, dat wij, confessioneelen, daar altijd tegen geprotesteerd hebben, en het dus zelf ook niet moeten doen!”

Doch Ds. Koolhaas stoorde zich hier niet aan en ging op 8 oktober 1922 weer voor in het kerkje te Heelsum. Vóór de aanvang van de dienst legde hij een verklaring af, waarin hij zei:

„Na al hetgeen in de couranten geschreven is over de kwestie Heelsum, voel ik mij verplicht voor den aanvang onzer godsdienstoefening ter rechtvaardiging van mijn optreden op dit oogenblik te verklaren:

Dat ik, ondanks hetgene wat door den kerkelijken en burgerlijken rechter gezegd is, blijf bij mijn meening dat hier rechten zijn voor een afzonderlijke gemeente.

Ik ben daar weer in versterkt door oude papieren waaruit het bestaan van een afzonderlijke diaconie Doorwerth blijkt en predikantsliggers, waarin sprake is van de gecombineerde gemeenten Renkum en Heelsum, terwijl reeds vanaf 1732 te bewijzen is dat hier geregeld godsdienstoefeningen zijn gehouden; maar vooral uit een afschrift van een Koninklijk Besluit, waarbij bepaald werd dat de Herv. Gemeente Doorwerth zal blijven uitgezonderd van de invoering van het Reglement op kerkelijke administratie der Hervormden in Gelderland. Ook al zouden deze dingen juridisch geen waarde hebben, dan worden daarmee historische rechten bewezen, die niet zóómaar mogen worden gekrenkt zonder onrecht te doen. Daarom heb ik geen vrijheid gevonden niet te voldoen aan de mij gedane uitnoodiging, hier voor U op te treden”!

Ds. De Looze antwoordde hier weer op met een ingezonden stuk dd. 18 oktober 1922 waarin hij o.a. schrijft: „Ik had verwacht dat Ds. Koolhaas begonnen zou zijn eerlijk te bekennen dat hij mij ten onrechte had beschuldigd van willekeur en onwil om in Heelsum te preeken. Het spijt mij dat dit niet is gebeurd en ook dat ik Ds. K. al zijn illusies moet ontnemen: de belangrijkheid van zijn vondst is denkbeeldig — zie het rapport van Mr. Knottenbelt. Ds. K. late alle pogingen varen om van Doorwerth-Heelsum een afzonderlijke gemeente te maken! Hij wekt bij de inwoners van Doorwerth daardoor slechts *illusies* op, die *niet* verwezenlijkt kunnen worden”!

Zo was de toestand begin 1923. De kwestie Renkum-Heelsum was in de landelijke christelijke dagbladen wel nieuws geworden en deze artikelen werden gretig door de regionale bladen overgenomen. En in Doorwerth-Heelsum kwamen er steeds meer leden die weigerden de

H.O. te betalen, die hen door de Kerkvoogdij van Renkum werd opgelegd.

c. De beslissing

Begin augustus 1923 werden er door de Kerkvoogdij van Renkum achttien lidmaten van de kerk van Heelsum bij deurwaardersexploït voor de rechter gedagvaard, omdat zij nalatig waren gebleven over de jaren 1921 en 1922 de verschuldigde kerkelijke belasting te betalen.

Door bemiddeling van Ds. Koolhaas werden zij bijgestaan door de advocaat Mr. A. van der Deure te Bennekom, die op advies van Ds. Koolhaas, na op verschillende Haagse departementen te hebben gezocht, het Koninklijk Besluit van 4 juli 1825 heeft gevonden betreffende de ontheffing van het kerkelijk administratieve reglement voor Doorwerth. In dat K.B. wordt uitdrukkelijk gesproken van de *Hervormde Gemeente van Doorwerth*, en wordt voor deze gemeente een eigen rechtspositie vastgesteld.

Op grond van dit document, stelde Mr. v. d. Deure dd. 7 mei 1924 een „Conclusie van Dubliek” samen ten behoeve van het kantongerecht van Wageningen, inzake R. W. van Maanen e.a. als gedaagden contra het college van Kerkvoogden der Hervormde Gemeente van Renkum als eiser.

Dit rapport eindigde met de navolgende conclusies:

- 1e De Hervormde Gemeenten te RENKUM en DOORWERTH zijn vanaf de Reformatie gecombineerd geweest wat betreft den predikant, kerkeraad, catechisaties, doch *niet* wat betreft *Diaconie* en *Beheer*.
- 2e De kerkvoogdij te RENKUM heeft in HEELSUM-DOORWERTH nooit iets te zeggen gehad, omdat het *Beheer* daar gevoerd werd door den Heer van DOORWERTH, zulks onder meer krachtens het K.B. van 4 Juli 1825.
- 3e In de scheiding van het *Beheer* is nooit op reglementaire wijze verandering gebracht en eis cher is in gebreke gebleven die verandering aan te wijzen.
- 4e Het Algemeen Reglement op het *Beheer*, krachtens welk de belasting geheven kan worden, is in HEELSUM niet van kracht en de belastingheffing is dus *niet wettig*.
- 5e De lidmaten van HEELSUM hebben zich nooit geschaard onder

het Algemeen College van Toezicht, zoals de lidmaten van RENKUM dit hebben gedaan; het belastingreglement te RENKUM, vastgesteld in de Gecombineerde Vergadering van Kerkvoogden en Notabelen op 11 Juni 1921 en goedgekeurd door het Provinciaal College van Toezicht op het Beheer der Hervormde Gemeenten in Gelderland bij besluit van 12 Augustus 1921 No. 244/15 is dus voor HEELSUM niet van kracht. Eischer is in gebreke gebleven aan te toonen, hoe, wanneer en op welke wijze Kerkvoogden van RENKUM, die vroeger in HEELSUM niets hadden te zeggen, daartoe de bevoegdheid hebben gekregen.

- 6e Zelfs al zouden RENKUM en HEELSUM tezamen ééne Gemeente vormen — wat toch, gezien de geschiedenis, moeilijk kan worden beweerd — dan nog is het College van Kerkvoogden van RENKUM niet bevoegd om in HEELSUM eene kerkelijke belasting te heffen, daar het Algemeen Reglement niet op wettige wijze van kracht is geworden omdat niet *alle* lidmaten dier Gemeente in staat zijn geweest, zich over de invoering van dat reglement, en dus over de kwestie „onder toezicht stellen” óf „vrij beheer” uit te spreken; en bovendien omdat — en dit is bij getuigenverhooren in 1921 zelfs door Ds. De Looze en ook alle andere getuigen erkend — de lidmaten van HEELSUM bij de verkiezing van Notabelen en Kerkvoogden niet in de gelegenheid zijn gesteld hunnen invloed op die verkiezing te doen gelden, zoodat ten opzichte van die te HEELSUM het College van Kerkvoogden niet wettig bestaat en dus onbevoegd is, om namens de Kerkelijke Gemeente op te treden.

Met deze conclusies uit dit uitvoerig rapport meende Mr. van der Deure namens de gedaagden te kunnen aantonen dat „de vordering van eischer niet is bewezen”.

Zoals we lezen in een brief aan de heer Van Maanen dd. 9 juli 1925 werd deze procedure door hun advocaat „zonder salaris” gevoerd. Wel vroeg hij voor de onkosten een bedrag van f 48,90 te betalen door de 18 lidmaten die door de Kerkvoogdij werden aangesproken. Er is gedurende bijna 2 jaar over deze zaak geprocedeerd; begin juni 1925 is hierin vonnis geveld: De vordering van de Kerkvoogdij van Renkum werd afgewezen! De lidmaten van Hervormd Doorwerth (Heelsum) behoren dus niet voor de kerkelijke belasting door Renkum te worden aangeslagen!

Ondanks deze uitspraak bleef Ds. De Looze zich verzetten tegen Herv. Predikanten die in Heelsum voorgingen. Dit zien we uit een schrijven van hem dd. 26 november 1925 aan Ds. B. J. C. Rijnders, zendingsdirecteur te Rotterdam, die ook wel eens in Heelsum preekte.

Hierin gaf Ds. De Looze weer een uitvoerig verslag over de verhouding Renkum-Doorwerth en deelde hierin weer mede dat de evangelisatie in Heelsum tegen de wens van de predikant en Kerkeraad van Renkum ingaat.

Toch bracht de uitspraak van de procedure een grote wijziging te weeg in de verhouding tussen Renkum en Doorwerth. Dit had tot gevolg dat in januari 1926 door de heren H. A. van de Westeringh te Heelsum, R. W. van Maanen en A. van Maanen beiden te Doorwerth, Mejuffrouw J. de Bokx te Heelsum en de heer J. Braaksma te Heveadorp, die allen verklaren belijdende lidmaten te zijn van de Ned. Herv. Gemeente te Renkum c.a., een verzoekschrift werd gericht aan de kerkeraad van Renkum, om bij het Classicaal Bestuur van Arnhem een voorstel in te dienen tot vestiging van een eigen, zelfstandige gemeente Doorwerth, met een eigen predikant. Hierbij stelden zij voor, Heveadorp, dat bij Oosterbeek behoorde, met het nieuwe dorp Wolfheze en Heelsum, nu kerkelijk onder Renkum, samen te voegen, om zo te komen tot een nieuwe gemeente Heelsum-Doorwerth-Heveadorp.

Natuurlijk werd door de Kerkeraad van Renkum niet op dit voorstel ingegaan. Daarna werd het verzoek direct aan het Classicaal Bestuur gedaan. Vele vergaderingen zijn hier op gevolgd met Ds. P. Heimens Visser, Ds. Barbas en Ds. Wessel, resp. scriba en leden van het Classicaal Bestuur, vaak ten huize van den heer H. A. van de Westeringh, oud-burgemeester van Veenendaal. Deze had zich in 1925 in Heelsum gevestigd en heeft met de andere bovengenoemde lidmaten veel tot de zelfstandigheid bijgedragen. Het resultaat hiervan was, dat begin april 1926 de gemeente Doorwerth „voorwaardelijk” door de classis werd erkend. Volgens art. 8 van het Synodaal Reglement op de erkenning van nieuwe gemeenten, betekent deze voorwaarde alleen, dat de gelden gevonden moeten zijn voor een kerk en pastorie. Een en ander gaf geen moeilijkheden. De kerk kon gehuurd worden en de gelden voor een pastorie zouden er zeker komen.

De erkenning werd dus een feit, en op 9 juni werd er een stemming gehouden voor de Kerkeraadsliden van de nieuwe gemeente „Doorwerth-Heelsum”. Deze gekozen kerkeraad werd op 11 juli 1926 officieel geïnstalleerd en de nieuwe gemeente geïnstitueerd.

De eerste ouderlingen waren: R. W. van Maanen en G. van Beek
De eerste diakenen waren: G. Beekhuizen en R. v. d. Born
De eerste kerkvoogden waren: A. van Maanen en Dr. Wetter
De eerste notabelen waren: H. J. van Maanen, H. O. van Maanen,
H. v. d. Born en Joh. v. d. Weijden

In de kerkdienst zou de ouderling R. W. van Maanen het voorlezerschap voortzetten, wat hij gedaan heeft tot de evacuatie in 1944, waarna het is afgeschaft.

Koster van de kerk werd natuurlijk de heer H. van der Weyden, die dit vanaf 1907 tot 1918 reeds was geweest, en in de tijd dat de „Hendrick de Keyser Stichting” eigenaresse van de kerk was, door deze stichting was aangesteld als koster voor f 50,— per jaar. Dit werd nu verhoogd tot f 75,— per jaar.

Organist van de kerk werd de heer H. D. Molenaar uit Arnhem.

d Afschrift Kon. Besluit dd. 4 juli 1825

4 July 1825
No 157

*Wij Willem, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden
Prins van Oranje-Nassau, Groothertog van Luxemburg enz. enz. enz.*

Gezien het rapport van Onzen Staatsraad, Directeur-Generaal voor de zaken der Hervormde Kerk enz. van den 2en February 1825 No 15 op onderscheidene verzoeken van Heeren, Vrouwen of Collatoren van Heerlijkheden in Gelderland, strekkende om wegens derzelve Heerlijkheden uitgezonderd te worden van het reglement op de kerkelijke administratie der Hervormde in Gelderland, vastgesteld bij ons besluit van den 23 July 1821 No 16.

Gelet op ons besluit van den 19 Juny 1823 No 221.

Gezien het advies van de Commissie uit den Raad van State voor de zaken van den Hervormden eeredienst van den 2den dezer No II.

Hebben goedgevonden en verstaan

1 enz. . . .

2 enz. . . .

3 enz. . . .

4 enz. . . .

5 Uit aanmerking van de verpligting van den Heer van Doornwerth om de kerk aldaar te onderhouden en andere subsidien ten behoeve van den Predikant te geven en dat het eigendomsregt van den Heer alle klaarlijkheid voor zich heeft, schoon niet volkomen stellig kunnende bewezen worden, daar in de jare 1812, toen de heerlijkheid Doornwerth zich onder requestratie bevondt, alle de papieren en archieven van het kasteel Doornwerth zijn geligt geworden op last van het Fransch keizerlijk bestuur, waarvan slechts weinige zijn teruggekomen, zijnde het grootste gedeelte, waaronder ook die rakende het kerkgebouw tot heden vermist gebleven.

Dit volgens gegeven berigt de kerk door den eigenaar der Heerlijkheid *Doornwerth* is gebouwd en sedert onheugelijke tijden als aan hem toebehoorende is beschouwd en behandeld en uit zijn particuliere kas is onderhouden, terwyl uit derzelve bovendien aan den predikant jaarlijks nog fl. 100 wordt betaald en aan hem toegestaan een paard op zijn bijzonder eigendom te weide hebbende de kerk hoegenaamd geen eigendom, fondsen noch inkomsten.

Aan het te kennegegeven verlangen van den Heer der Heerlijkheid Doornwerth te voldoen en mitsdien te bepalen, dat de Hervormde Gemeente van Doornwerth zal blijven uitgezonderd van de invoering van het reglement op de kerkelijke administratie der Hervormden in Gelderland immers zoolang geene verandering in de tegenwoordige omstandigheden tot het tegendeel aanleiding geven of de invoering noodzakelijk maken mocht.

Er zal afschrift dezes met de bij deszelfs rapport overgelegde stukken in originali worden gezonden aan onzen Staatsraad Directeur-Generaal voornoemd, ter uitvoering en gelijk afschrift aan de bovengemelde Commissie uit den raad van State tot informatie.

Brussel den 4 July 1825

geteekend / WILLEM
Vanwege den Koning
geteekend / J. G. de Mei van Streefkerk
Accordeert met deszelfs origineel
De griffier ter Staats-secretarie
geteekend / D. Hamécourt
Voor overeenkomstig extract
De Secretaris en adresseur bij het departement
van de zaken der Hervormde kerken
geteekend / Jansen

9. TERUGBLIK OP 50 JAAR ZELFSTANDIGHEID

a. *De tijd met Ds. Grootjans (1927—1929) en
Ds. Beerenkamp (1929—1934)*

Zo was dan op 11 juli 1926 de zelfstandigheid van onze gemeente een feit geworden. Bij de nieuwe gemeente was ondergebracht *Heveadorp*, dat ontstaan was in de jaren 1915-1920 als nederzetting voor het personeel — in hoofdzaak afkomstig uit Hoogezand (Gr.) — van de daar gevestigde N.V. Ned. Rubberfabrieken Hevea en het dorp *Wolfheze*, dat aanvankelijk slechts bestond uit de employés van het „Tehuis voor Blinden” en de „Stichting Wolfheze”. Het dorp Doorwerth zoals we het nu in 1976 kennen, bestond toen nog niet, doch is pas in de jaren '60 tot de huidige uitbreiding gekomen.

Voor de Kerkeraad, en speciaal de Kerkvoogdij kwamen nu pas de grote zorgen. Er moest geld komen om blijvend een predikant te kunnen bekostigen en de eredienst te kunnen laten doorgaan. De kerk kon van de Hendrick de Keyser stichting gehuurd worden, doch er moest wel een pastorie zijn voor de te beroepen predikant. Men heeft toen biddend de handen ineengeslagen en de pogingen werden met zegen bekroond. De gelden werden niet verkregen door heffing van de Hoofdelijke Omslag zoals in Renkum gebeurde, doch door „Vrijwillige Bijdragen” die door de lidmaten werden geschonken. Ook kwam er geld binnen door het verhuren van zitplaatsen in het kerkgebouw, dat voor f 500,— per jaar werd gehuurd voor een termijn van 10 jaren. Van de fam. Rijnders werd het huis „Church-Hill” gekocht voor de prijs van f 9000,— k.k. te betalen per 1 maart 1927. Dit huis lag aan een smalle zandweg, het zogenaamde Kerkepad, een verbinding met de kerkheuvel naar de schaapskooi op de Koninginnelaan, die nu door de doorgraving van de autoweg geheel verdwenen is. Na de oorlog is in de plaats van dit oude huis het nieuwe „Church-Hill” verrezen.

Ook met het beroepingswerk was men gelukkig. Hoewel Heelsum-Doorwerth een predikant nog niet veel zekerheid te bieden had, werd, nadat op het eerste beroep een bedankje volgde, het tweede beroep wel aangenomen. Op 1 mei 1927 deed de eerste predikant van de Hervormde Gemeente Doorwerth-Heelsum, Ds. G. Grootjans Thzn., overgekomen uit Stedum, zijn intrede, met de tekst uit Hand. 4:12: Want er is ook onder den hemel geen andere naam, die onder de mensen gegeven is, door welken wij moeten zalig worden.

De nieuwe predikant heeft in onze tamelijk verwaarloosde gemeente hard gewerkt en vooral het jeugdwerk heeft hij uitstekend georganiseerd. Naast de Kleine Meisjesvereniging „Tabitha”, die reeds vanaf maart 1922 bestond, werden in oktober 1927 opgericht de Chr. Meisjesvereniging „Dorcas” en de Chr. Jonge Mannenvereniging „Immanuel”, later nog gevolgd door een Chr. Knapenvereniging. Deze verenigingen kwamen bijeen in een klein zaaltje, achter het vroegere hotel Schoonoord, waar nu het rusthuis „Beekdal” staat, dat door de dames Enderleyn spontaan ter beschikking werd gesteld. In dit zaaltje werden ook catechisaties gehouden. Daarnaast werd van de burgerlijke gemeente Renkum het lokaal van de vroegere Openbare School gehuurd, die tegenover het kerkje aan de Koninginnelaan lag. Deze „Oranjezaal” in het „Oranjegebouw”, zoals het in de volksmond werd genoemd, werd ook voor gemeenteavonden gebruikt, óf als de predikant dit nodig achtte, daar hij hierover vrijheid van handelen had gekregen.

In Wolfheze werd de catechisatie begonnen onder de Hervormde broeders en zusters van de aldaar gevestigde stichtingen.

En hoe stond het met Heveadorp? Ds. Grootjans schreef zelf hierover: „Zouden we daar ooit voet aan wal krijgen? Zou er tussen al die mannen en vrouwen wel een enkele wezen die ooit een bijbel heeft gezien? Met de boodschap van Jezus Christus, met hun God en Zaligmaker hadden zij, op een enkele na, nooit contact gehad. Maar gelukkig, we kenden hun spraak, en als Groningers onder de Groningers kregen we entree en we begonnen met catechisatie in de Openbare school, en daarna met lezingen. De eerste avond spraken we over: Jezus Christus en de arbeider. Het lokaal was volgelopen. Het onderwerp had ook verscheidene communistisch getinten binnen gelokt. Ook bij andere onderwerpen als Jezus Christus en de man, de vrouw, het huwelijk, de ouders, de kinderen enz. was de opkomst groot. En zo is daar, op die evangelisatiepost het werk ter hand genomen, en gelukkig tot op deze dag gebleven”.

Zowel de hervormden uit Heveadorp als Wolfheze, gingen 's zondags naar het kerkje in Heesum.

De pastorie vond Ds. Grootjans reeds bij zijn kennismakingsbezoek op 1 maart 1927 niet alleen te klein, doch ook veel te stil. Begrijpelijk, daar er alleen op zondag wat bedrijvigheid was, doordat dan de Heveanen langs het Kerkepad naar het kerkje gingen. Dit werd door de Kerkvoogdij opgelost door het verkopen van „Church-Hill” aan de

Fam. van Maanen en het kopen van het huis „Buitenlust”, eigenaar de heer Van der Eem. Dit was het vroegere gemeentehuis van de gemeente Doorwerth, dat in 1912 op de plaats van een oude boerderij aan de Koninginnelaan was gebouwd, doch sinds de opheffing van de gemeente Doorwerth in 1923 niet meer als zodanig in gebruik was. De koopsom was f 14.000,—. Naast f 4.000,— uit de gemeente en f 1.000,— subsidie werd een hypotheek opgenomen van f 9.000,—. Dit gebouw is vanaf 1 oktober 1927 tot nu toe steeds de pastorie van de kerkelijke gemeente gebleven.

Ds. Grootjans kreeg veel beroepen, en reeds in 1929 meende hij een beroep naar Vlaardingen te moeten aannemen, zodat de gemeente weer vacant werd. Reeds hetzelfde jaar deed op 1 december 1929 Ds. R. Beerekamp van Molkwerum zijn intrede in onze gemeente. Als tekst koos hij 1 Thimotheüs 2:15: Dit is een getrouw woord en alle aanneeming waard, dat Christus Jezus in de wereld gekomen is om zondaren te behouden.

Ds. Beerekamp schrijft zelf hierover: „Veel zwoegen en zweet leverde de intrepreek op. De halve dogmatiek was er in verwerkt. De bazuin moest immers een helder geluid geven!

Dan volgden reeksen preekbeurten in het kerkje dat ik liefkreeg. De

kerkeraadsbank bood een uniek gezicht. Het goedmoedige element ontbrak evenmin als het artistieke. De voorlezer-ouderling, trouw als goud, vertegenwoordigde het type van de oud-Veluwnaar. Wars van alle dikdoenerij, las hij, juist door zijn eenvoud, uitstekend het Woord van God”.

Ds. Beerekamp heeft het werk van zijn voorganger met kracht voortgezet. Door het vertrek van de heer Molenaar kreeg hij op 2 oktober 1931 een nieuwe organist, de heer J. G. van Leersum uit Wageningen. Op zijn initiatief werd op 27 oktober 1932 een kerkkoor opgericht, dat tot op heden nog bestaat, en veel heeft meegewerkt en nog meewerkt aan de zondagse erediensten.

In het voorjaar 1933 werden pogingen ondernomen bij de Hendrick de Keyserstichting om het kerkje over te nemen, doch deze faalden alle. Voor het verenigingswerk bleek het zaaltje van de dames Enderleyn langzamerhand veel te weinig ruimte te bieden en men zag uit naar grotere vergaderruimte. Er werd toen getracht van de burgerlijke gemeente Renkum de vroegere openbare school te kopen. Maar de prijs van circa 5 à 6000 gulden was in die tijd voor onze gemeente veel te hoog en dat ging dus niet door. Er kwam een tijdelijke oplossing, doordat de heer Swart in september 1932 het gebouwtje Concordia, dat bij de schaapskooi lag, aan onze gemeente in bruikleen gaf (momenteel de woning „Concordia”). Dit was een grote verbetering, maar ook dit gebouwtje bleek op den duur niet voldoende te zijn.

Geld bleef altijd een groot probleem; ook een verbouwing aan de pastorie ad. circa f 1.700,— ging wegens de kosten niet door. Zelfs een toegezegde toelage aan de predikant stuitte in 1934 op moeilijkheden!

In dat jaar vertrok Ds. Beerekamp, onder wiens toedoen in Heveadorp een Chr. Nat. School was gesticht, naar Werkendam. Op 3 juni nam hij afscheid, met als tekst 2 Cor. 6:1: „Maar als medewerkers Gods vermanen wij U ook de genade Gods niet tevergeefs te ontvangen.

Hij werd in hetzelfde jaar opgevolgd door Ds. E. H. Broekema van Bolsward.

b. De tijd met Ds. E. H. Broekema (1934—1947)

Ds. Broekema deed zijn intrede op zondag 14 oktober 1934 met als tekst Hosea 2:22: En Ik zal zeggen: Gij zijt mijn volk en gij zult zeggen: Mijn God!

Onder zijn serieuze leiding ging het werk in onze gemeente gestadig door en in 1934 werd de zondagsschoolvereniging „Kleine Kracht” opgericht. Het verenigingsleven ontwikkelde zich in die tijd tot grote bloei, en zoals al verwacht werd, bleek ook het zaaltje „Concordia” hiervoor niet meer voldoende ruimte te bieden. De kerkvoogdij waagde toen in 1938 de grote stap toch over te gaan tot koop van de oude school, die uit twee lokalen met aangebouwd woonhuis bestond. In een gecombineerde vergadering van Kerkeraad, Kerkvoogden en Notablen dd. 9 februari 1938 werd hiertoe besloten. Staande de vergadering werden twee leningen van f 2.000,— van twee Kerkeraadsleden en één lening van f 500,— van de Diaconie toegezegd.

Door de tussenmuur van de twee lokalen te verwijderen kreeg onze gemeente een ruim verenigingslokaal dat in oktober 1938 in gebruik werd genomen en ook voor andere doeleinden kon worden gebruikt. Het kreeg dan ook de naam „Rehoboth”: de Here heeft ruimte gemaakt!

Financieel had onze gemeente het niet gemakkelijk. Het was dan ook een uitkomst toen we in 1938 een rijkssubsidie van f 1.000,— per jaar op het predikantstractement gingen ontvangen. En het was ook in dit

jaar dat de trouwe koster H. v. d. Weijden zijn werk meende te moeten neerleggen. Hij werd op 2 november opgevolgd door de heer J. van Aalst, die zijn intrek nam in het woonhuis van Rehoboth.

Doch ook in Heveadorp werd hard gewerkt. Op 4 december 1937 werd de Vereniging ter behartiging der Hervormde belangen „De Zaaier” opgericht, met als doel eigen kerkdiensten in Heveadorp te kunnen gaan houden. Door allerlei acties, giften enz. werd de kas versterkt en met een lening kon reeds een jaar later worden overgegaan tot het kopen van de heer De Vries van een oud café op de hoek Middenlaan/Oude Oosterbeekseweg, dat ruimte bood om dat doel te verwezenlijken. Dit café werd reeds voor het verenigingswerk en andere kerkelijke doeleinden gehuurd. De koopsom bedroeg f 4.100,—. Toen door de oorlogsomstandigheden het voor de Heveanen moeilijker werd 's zondags de kerkdiensten in Heelsum te bezoeken werd in 1943 besloten om in deze ruimte, „De Zaaier” genoemd, ook kerkdiensten te gaan houden, eerst eenmaal per 14 dagen, later elke zondag. In deze

diensten gingen godsdienstonderwijzers uit de omgeving voor. Eén van deze evangelisten, de heer H. v. d. Born, had zich juist in Heveadorp gevestigd. Hij werd door de Kerkeraad in 1946 voor vast aangesteld als hulpprediker in Doorwerth-Heveadorp. Dit evangelisatiewerk werd door de Kerkvoogdij bekostigd, gesteund met een subsidie van f 500,— per jaar uit de „Generale Kas”, die elk jaar opnieuw moest worden aangevraagd. De jaarlijkse bijdrage per lidmaat aan de Generale Kas bedroeg toen f 0,25!

Als koster-conciërge van „De Zaaier” werd in 1947, na respectievelijk de heren Roelofsen, Geerink en Trompetter, aangesteld de heer L. Buizert die met behulp van zijn vrouw tot 1963 zijn werk op voorbeeldige wijze heeft verricht. Hij werd opgevolgd door de heer P. Maassen.

Het oprichten van de vereniging „De Zaaier” was tevens de geboortekerk voor de Chr. Vrouwen-, Mannen-, Meisjes- en Jongelingsvereniging, allen genoemd „De Zaaier”, en ook de Zondagsschool.

Eenmaal per maand werd de zondagsdienst gehouden door de predikant zelf. En zo kwam het evangelisatiewerk aldaar tot grote bloei.

Op 7 januari 1940, enkele maanden voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, verzorgde de NCRV een radio-kerkdienst uit ons kerkje met vooraf een concert door ons kerkkoor. Dit was een voor toen belangrijke gebeurtenis.

De donkere tijden van de Tweede Wereldoorlog lieten ook onze gemeente niet onberoerd. In het voorjaar 1943 werd de luidklok door de Duitsers gevorderd. Gelukkig hadden we een actief gemeentelid, onze smid de heer A. v. d. Poll, die spoedig een noodklok fabriceerde van een oude gietijzeren kookpot en deze in de toren hing. De noodklok voldeed nog goed ook! Toch kregen we dat zelfde jaar de luidklok weer terug omdat deze niet aan de gestelde eisen voldeed.

De donkere tijden kregen hun hoogtepunt op 17 september 1944 toen de slag om Arnhem begon. Het was zondagmorgen en Ds. Broekema preekte die ochtend in „De Zaaier”. De tekst die hij voor zijn prediking had gekozen was Jeremia 6:25: „Gaaf niet uit in het veld, noch wandelt op den weg; want des vijands zwaard is er, schrik van rondom”. Tijdens de dienst vlogen de bommenwerpers over als voorboden van wat komen zou en die schrik en verderf zaaiden in omliggende plaatsen. De dienst moest voortijdig worden beëindigd, waarna Ds. Broekema op zijn fiets naar Wolfheze ging, dat ook was gebombardeerd, om daar te trachten troost te bieden aan de vele slachtoffers.

Daarna de luchtlandingen op de Renkumse en Wolfhezer Heide, en eind september de evacuatie naar elders.

De terugkeer in juni 1945 was troosteloos: De kerk, zwaar beschadigd, vooral het dak, met daardoor inwendige gevolgen, het orgel geheel vernield, de mooie koperen kronen weggehaald, en de smeedijzeren geldkist stuk. Een stuk geschoten pastorie, waarin Ds. Broekema voorlopig niet kon wonen. Hij kreeg de woning Utrechtseweg nr. 55 aangewezen. Een erg beschadigd Rehoboth, dat eerst een groot herstel nodig had om weer te kunnen functioneren, evenals in Heveadorp het gebouw „De Zaaier”.

Zowel in Heelsum als in Doorwerth-Heveadorp werden de kerkdiensten voorlopig gehouden in beide Geref. Kerken die hiervoor spontaan werden aangeboden. In Doorwerth mocht voor kerkelijke doeleinden ook een lokaal van de Openbare School worden gebruikt.

Maar onze gemeente ging niet bij de pakken neerzitten. Wat een ijver van de jongeren en ouderen om in een korte tijd van het deerlijk gehavende kerkje een noodkerk te maken! Het dak werd provisorisch gedicht, de gebroken ruiten door cellofaan vervangen, en het vergruizelde verlaagde plafond met platen van bordpapier dicht gemaakt! De banken werden, zo goed en kwaad als het ging, hersteld, zodat met Kerstmis 1945 het kerkje weer gebruikt kon worden. Bij een regenbui was het zeker niet waterdicht! De wijze waarop hier werd gewerkt ontlokte Ds. Lekkerkerker, toen predikant van Loosduinen de ontboezeming: „Ik ben jaloers op deze gemeente”. Zijn gemeente en de gemeente van Oldenzaal hadden namelijk onze gemeente geadopteerd voor het herstel van de geleden schade. En mede dank zij de financiële hulp van deze gemeenten, het houden van een grote bazar op 28 t/m 30 november 1946 in de magazijnruimte van de verwoeste papierfabriek van Pannekoek aan de Utrechtseweg, die voor die tijd een prachtige netto-opbrengst had van f 9.651,20, de wederopbouw gelden waarbij wij voor het verkrijgen hiervan veel steun ondervonden van de „Bouw- en Restauratie Commissie der Ned. Herv. Kerk” te 's-Gravenhage, en niet te vergeten de opbrengsten van de uitvoeringen door ons kerkkoor in vele omringende plaatsen als Amersfoort, Barneveld, Leusden, Zeist e.a. gegeven, kon in februari 1947 met het herstel van Rehoboth een begin worden gemaakt. Ook in Heveadorp werd in mei 1947 een bazar gehouden voor het herstel van „De Zaaier”, die een netto opbrengst had van f 2.000,—.

Voor een betere communicatie tussen Kerkeraad en gemeenteleden

deed op 1 oktober 1946 ons kerkblad „In en om de Kerk” haar intrede. Het abonnementsgeld bedroeg f 0,75 per jaar! Het voorzag zeer zeker in een behoefte, die vooral in deze moeilijke tijd gevoeld werd. De eindredactie was in handen van Ds. Broekema. Mede met onze medewerking werd Wolfheze, zowel in haar als in ons belang, kerkelijk onder Oosterbeek gevoegd. Reeds in 1941 werden hierover besprekingen gevoerd. Onze gemeente bestond daarna nog uit de twee delen Heelsum en Heveadorp (Doorwerth).

In het voorjaar 1947 kwamen eindelijk van de Hendrick de Keyserstichting plannen tot restauratie van het kerkje. Hiervoor was het architectenbureau Gerritsen en Cramer te Arnhem aangetrokken. Maar het bleef nog bij plannen maken en praten.

In juli 1947 kreeg Ds. Broekema een beroep naar Waardenburg-Neerriijnen dat hij meende te moeten aannemen. Op 28 september nam hij afscheid met als tekst Hand. 20:32: „En nu broeders, ik beveel U Godes en de woorden zijner Genade.

Onze gemeente was weer vacant. En welke predikant zou het wagen om naar zo'n gehavende gemeente over te komen? De kerk opgelapt, de pastorie nog niet te bewonen, daar er nog niets aan gedaan was, en een voorlopig hersteld Rehoboth. Maar God heeft hierin voorzien en na twee bedankjes was het Ds. F. H. J. Bik uit Voorst, die het beroep naar onze gemeente aannam. En aan het herstel van de pastorie, waarvoor de plannen al klaar lagen werd extra hard gewerkt. Voor de laatste f 5.000,— die nog nodig waren werden weer 50 renteloze leningen van f 100,— geplaatst. Het torentje van het oude „gemeentehuis” verviel bij deze restauratie, evenals de raadszaal, die zich nog als „grote” kamer in de woning bevond. En die woning kwam er aan de buitenkant smetteloos uit te zien.

c De tijd met Ds. Bik (1948—1974)

Met een mooie gerestaureerde pastorie als woning, deed de nieuwe predikant op 9 mei 1948 in het gehavende kerkje op de heuvel zijn intrede in onze gemeente. De tekst van de intrededienst was 1 Corinthhe 1:9: „God is getrouw, door welchen gij geroepen zijt tot de gemeenschap van Zijn Zoon Jezus Christus, onzen Here”.

Als we aan deze tijd terugdenken, denken we niet alleen aan de grote ontwikkelingen, die zich in deze welvaartstijd, ook door zijn toedoen in onze kerkelijke gemeente hebben voorgedaan, maar ook aan de

volle kerkdiensten. Want onze dominee had „de gave des woords”, waardoor er ook velen van buiten onze gemeente 's zondags de kerkdiensten bezochten.

Bij de avondmaalsviering werd tot de evacuatie in 1944 steeds gebruik gemaakt van het zilveren avondmaalsstel uit de kapel van het kasteel Doorwerth. Dit werd 's morgens gehaald en moest diezelfde dag weer worden teruggebracht. Met de verwoesting van het kasteel was ook dit avondmaalsstel verdwenen. Dankbaar mochten we toen gebruik maken van het avondmaalsstel uit de Gereformeerde Kerk. De wens bleef natuurlijk eens een eigen stel te bezitten. En op zondag 21 november was dit een feit en werd het nieuwe tinnen avondmaalsstel in gebruik genomen, dat door vele bekenden en onbekenden aan onze gemeente werd geschonken. Dit betekende dus een extra feestelijk gebeuren!

Het was ook één van de laatste kerkdiensten in ons kerkje, want op 19 december werd begonnen met het restaureren, zodat we onze toevlucht in Rehoboth moesten zoeken. De restauratie werd uitgevoerd door de fa. W. H. Gerritsen te Heelsum. In oktober 1949 moest men hiermede stoppen. Wegens gebrek aan financiën bij de Hendrick de Keyser Stichting werd echter alleen maar het dakgedeelte gerestoureerd! Het kerkje werd toen tijdelijk weer in gebruik genomen, en dit gaf gelegenheid uitvoering te geven aan de plannen tot de definitieve restauratie van Rehoboth onder leiding van architect J. Grijpma te Heelsum. Dit herstel werd in januari 1950 voltooid. Het werd een geheel nieuw gebouw met aan de buitenkant hetzelfde smetteloze wit, waarmee de pastorie was uitgevoerd!

De Hendrick de Keyser Stichting had het moeilijk, gezien de vele onder haar beheer staande gebouwen die in de oorlog beschadigd waren. Dit was een goede gelegenheid opnieuw te proberen het kerkje in eigendom te verkrijgen. Weer werden hiervoor stappen ondernomen, en mede door de kerkvoogd de heer R. Wolf, die als oud-referendaris connecties had in Den Haag en Amsterdam, kwam in juni 1951 het bericht binnen, dat „door de Algemene Ledenvergadering van de Hendrick de Keyser Stichting het voorstel van het Bestuur is aangenomen om het kerkgebouw met de daaraan verbonden begraafplaats over te dragen aan de Ned. Herv. Gemeente Doorwerth-Heelsum”!

Er heerste in onze gemeente grote blijdschap en onder leiding van onze predikant werd de hand aan de ploeg geslagen om tot volledige restauratie te komen. Maar daar was geld voor nodig.

In het kerkelijk wapen draagt onze kerk Gods Woord naar de mond

van Ezechiël: „Want ick sal deselve ende de plaetsen rontom mijnen heuvel stellen tot een zegen”. En in deze profetie vonden we houvast aan de opbouw van onze kerk, met de hoop dat er ook van buiten onze kerk velen gevonden zouden worden, die naar het woord van de profeet Haggai: „het hart op hun wegen willen stellen, op de berg klimmen en hout aandragen om dit huis te bouwen”.

En God heeft de harten geopend. En er is hard gewerkt. We denken aan diverse acties, aan de film „Hoe Heelsum reilt en zeilt” die in 1950 werd opgenomen en f 700,— opbracht, aan het koortje Animoso dat in de omgeving concerten gaf, aan het door de dames geweven smyrnakleed in de blauw-gele kleuren van Doorwerth, aan de hulp van Monumentenzorg en aan de subsidie van het Rijk. Maar ook aan de vele giften die binnenkwamen dank zij de serie preken door Ds. Bik gehouden, uit het boek Nehemia met als hoofdthema „God van de hemel zal het ons doen gelukken! En wij zijn knechten, zullen ons opmaken en bouwen”!

En op donderdag 3 april 1952 kregen we onze eerste prediking van Ds. Bik in onze eigen kerk; de tekst van deze preek was uit 1 Petrus 2:5: „Zo wordt gij ook zelve, als levende stenen, gebouwd tot een geestelijk huis”.

Een nieuw orgel was er nog niet. Doch in juli kon reeds de opdracht hiervoor worden gegeven aan de C.V. C. Verweys, Melodiaorgelfabriek te Amsterdam. Doordat Monumentenzorg eisen stelde aan het voorfront, wat extra kosten met zich meebracht, duurde het tot 27 oktober 1953 voordat het orgel in gebruik kon worden genomen. Naast onze eigen organist, de heer J. G. van Leersum, bespeelde de heer Feike Asma het orgel. In tegenstelling tot ons vroegere orgel, daterend van 1864 en uitgevoerd met het mechanische systeem met sleeplade en aanhangend pedaal, had het nieuwe orgel het elektrisch-kegellade systeem met vrij pedaal. De kosten zouden anders te hoog zijn geworden, doch het resultaat was er zeker niet minder door. Met de minder mooie koperen kronen, afkomstig uit de verwoeste Rotterdamse Noorderkerk en het daarbij behorende doopvont en de Statenbijbel, een geschenk van de Fam. Verschoor, was met dankbaarheid aan God, ons bedehuis voltooid.

Heelsum had een eigen kerk, doch Heveadorp niet. En die wens leefde daar natuurlijk ook. En op 7 oktober 1954 werd er in „De Zaaier” een „Plan-Commissie Kerkbouw Heveadorp-Doorwerth” opgericht.

En toen in februari 1955 door de burgerlijke gemeente er in Door-

werth grondaankoop plaats vond met het doel Doorwerth te bebouwen tot een dorp van circa 5000 inwoners, werd door deze commissie in een bespreking met Burgemeester en Wethouders een terrein in optie aangevraagd, dat groot genoeg zou zijn voor een kerk en pastorie. Ook hiervoor moest geld ingezameld worden. In augustus 1955 werd een aanvang gemaakt met de lompen-ophaalacties, later oud papier en het jaarlijks houden van een bazar. Hieraan is tot nu toe (1976) trouw de hand gehouden. En met andere acties, zoals bijvoorbeeld de bouwstenenactie, de actie „Eindjes aan elkaar” en de vele giften groeide het kassaldo van deze commissie gestadig.

De kerkelijke arbeid in Heveadorp-Doorwerth werd intussen voor mijnheer Van den Born te zwaar, zodat hij het werk moest neerleggen. Op zondag 2 oktober 1955 nam hij in het kerkje te Heelsum afscheid van zijn gemeente. Zijn tekst vond hij in Romeinen 8:35: „Wie zal ons scheiden van de liefde van Christus?”. Het thema van de preek was: „Mensen scheiden van elkander, Christus blijft bij ons”.

Ds. Bik had reeds voor een plaatsvervanger gezorgd, en zo kwam het, dat één week later op 9 oktober, eveneens in het Heelsumse kerkje, Ds. W. I. Doude van Troostwijk zijn werk als hulpprediker (vicaris) in onze gemeente — speciaal voor Heveadorp-Doorwerth — begon met de tekst uit Handelingen 8:35: „En Philippus, beginnende van diezelfde schrift, verkondigde hem Jezus”.

Een woning was er voor hem niet te krijgen, zelfs niet in Heveadorp-Doorwerth, waardoor hij na zijn huwelijk in oktober 1955 in Heelsum inwonend was. Pas in februari 1957 kreeg hij in Doorwerth als woning het huis aan de Johanniterweg 19 toegewezen, maar dit huis was geen „officiële” pastorie.

d De tijd met Ds. Bik en Ds. Doude van Troostwijk (1955/57—1970)

Het is in deze tijd geweest, dat door de ontwikkelingen van de burgerlijke gemeente Doorwerth, en gesteund door de goede samenwerking en wil van beide predikanten en de energie van de jonge hulpprediker, het „dochttertje” uitgegroeid is tot een „volwassen zelfstandige vrouw”, waarbij de „moeder” liefdevol, doch ook zorgelijk, maar in vertrouwen op de Heer der Kerk, dit proces gadesloeg.

In de kerkorde, Ord. 2 art. 21 staat: „Indien een deel van een gemeente, hetzij door vestiging van nieuwe bewoners, hetzij krachtens de wens van reeds daar wonende leden, binnen kortere of langere tijd tot zelf-

standigheid kan worden gebracht, kan het Breed Moderamen der Class. Verg. dat deel dier gemeente verklaren tot een (wijk)gemeente in wording en maatregelen treffen, die het komen tot zelfstandigheid bevorderen”. Deze wens leefde in de gemeente, en in een vergadering van 22 maart 1957, onder leiding van de praeses der Classis, Ds. Paul van Oosterbeek, werd met algemene instemming besloten om van Heveadorp-Doorwerth een wijkgemeente in wording te maken en daarbij een predikantsplaats te vestigen. Dit werd per 1 oktober 1957 door het Breed Moderamen der Class. Verg. goedgekeurd. Natuurlijk werd Ds. Doude van Troostwijk als predikant van deze wijkgemeente in wording beroepen. Dit beroep werd natuurlijk door hem aangenomen. De bevestiging en intrede had plaats op 1 december in het kerkje te Heelsum. Bij de bevestiging des morgens namen aan de Handoplegging deel: Ds. F. H. J. Bik, Ds. G. Paul, Ds. A. Rothfusz (Renkum), Ds. Cazemier (Zwartemeer) en Ds. J. P. Simoons (Dieren). Des middags deed de „nieuwe” predikant zijn intrede met de tekst 1 Thess. 5:24: „Hij, die U roept is getrouw, die het ook doen zal”. Heveadorp-Doorwerth, hierna genoemd „Doorwerth”, had haar eigen predikant. Doch een pastorie was er nog niet. Op 9 maart 1958 werd de laatste kerkdienst in „De Zaaier” gehouden, die voor deze diensten te klein werd. De hal van de Chr. Nat. School Rehoboth werd nu hiervoor beschikbaar gesteld, terwijl door de kerkvoogdij voor meer ruimte voor het predikantsgezin werd gezorgd, door in maart 1960 opdracht te geven tot het bouwen van een pastorie aan de Cardanuslaan, waarvoor ook gelden van de Plancommissie werden gebruikt. Dit zou een „voorlopige” oplossing zijn tot een terrein van de gemeente zou zijn verkregen voor de bouw van een kerk, pastorie en kosterwoning. Want reeds in maart 1957 was van de gemeente bericht ontvangen dat B. en W. hadden besloten optie te verlenen op het terrein v. d. Molenallee-hoek Johanniterweg, groot 2800 m², ten behoeve van een aldaar te stichten kerkgebouw.

De nieuwe pastorie werd in september 1960 door Ds. Doude van Troostwijk met zijn gezin in gebruik genomen. Een grote verbetering! Intussen was in ditzelfde jaar in Heelsum een actie begonnen tot verbetering van de verlichting in het oude kerkje, de zogenaamde kaarsenactie. Voor f 10,— per kaars werden gelden verkregen voor het vervangen van de minder mooie koperen kronen door zes stijlvolle oud-hollandse koperen kronen à f 675,— met elk 18 armen en bijbehorende wandverlichting. In de loop van het jaar werden, mede ook door

grote giften (halve kronen), alle oude kronen door nieuwe vervangen en de wandverlichting werd bij de nieuwe kronen aangepast.

Wat de kerkbouw in Doorwerth betrof, de plannen kregen steeds vastere vorm en in april 1964 werd door de Kerkvoogdij aan B. en W. verzocht het in optie zijnde terrein te mogen kopen. Op 22 oktober kwam de toestemming af; de prijs bedroeg f 5,— per m².

In april 1965 was het zover, dat een schetsplan kon worden opgestuurd naar de Gemeente Renkum en naar de Bouw- en Restauratiecommissie der Ned. Herv. Kerk te Den Haag, die zich in grote trekken hiermede accoord verklaarden. Tevens was van het Ministerie van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid bericht ontvangen dat ons kerkgebouw te zijner tijd voor rijkspremie in aanmerking zou komen. Op 28 juni was er een bezoek van een delegatie van kerkeraad en kerkvoogdij aan de Commissie Financiering Kerkbouw in Den Haag, die adviseert inzake de steun van onze Synode aan kerkbouw. Naar aanleiding van al deze activiteiten werd een bouw- en financieringsplan opgesteld dat eind 1966 door het Provinciaal College van Toezicht werd goedgekeurd. In dit plan was, naast subsidies en eigen middelen, opgenomen een lening die we, met medewerking van de Generale Financiële Raad te 's-Gravenhage, tenslotte tegen redelijke voorwaarden konden plaatsen.

Het zou echter nog bijna twee jaar duren voor met de bouw kon worden begonnen, hoewel de hal van de Chr. Nat. School al weer te klein bleek te zijn. We kregen gastvrij onderdak in de Geref. kerk aan de W. A. Scholtenlaan. Dit was 25 september 1966. Een jaar later was er een mijlpaal in ons gemeentelven: de dochter was de moeder boven het hoofd gegroeid! De laatste telling van het aantal hervormden bedroeg voor Heelsum 1417 en voor Doorwerth 1527!

In juni 1968 werd dan toch eindelijk de bouwvergunning ontvangen voor het bouwen van de kerk, waarmee, onder architectuur van het Bureau E. de Graaff Stierman en B. Oudega te Arnhem, de laatste een lidmaat van onze kerk, door het bouwbedrijf C. de Groot uit Oosterbeek, direct werd begonnen. En op zaterdag 17 augustus kreeg, na een sobere doch bijzonder stijlvolle dienst door Ds. Doude van Troostwijk in de bouwput, ieder de gelegenheid zelf een steen te leggen, wat niet zonder bankbiljetten gepaard ging: f 2.300,—! De tekst bij deze „hagepreek” was 1 Cor. 3:11: „Want een ander fundament, dan dat er ligt, namelijk Jezus Christus, kan niemand leggen”.

In maart 1969 werd de klok met een rijdende kraan in de klokkestoel gehangen. Ook werd een orgel besteld bij de Fa. Pels en Van Leeuwen te Alkmaar. Door de vrouwenvereniging werd een wandkleed vervaardigd volgens de Rya-techniek en door een vrouwenwerkgroep kanselkleden, terwijl een gift de aanschaf van een kanselbijbel mogelijk maakte. De totale kosten van de kerk met inventaris bedroegen f 630.000,—. Met het kassaldo van de Plancommissie ad f 175.000,— en subsidies bedroeg de lening circa f 250.000,—. Op 23 augustus 1969 kon de kerk, met daaraan verbonden de consistoriekamer, een jeugdkerk en meerdere clubgebouwen door de Kerkvoogdij worden overgedragen aan de Kerkeraad. Tijdens deze plechtigheid werd het orgel bespeeld door de organist Bé Hollander uit Wageningen. Op zondag 24 augustus werd de kerk in gebruik genomen door Ds. Doude van Troostwijk met als tekst Psalm 65:5: „Wel zalig is hij, dien Gij verkiest en doet naderen, opdat hij wone in Uw voorhoven; wij zullen verzadigd worden met het goede van Uw huis, met het Heilige van Uw tempel”.

Doorwerth had nu zijn eigen kerk, het gebouw „De Zaaier” werd verkocht voor f 30.000,— en de „Vereniging ter behartiging der Hervormde belangen” die voor 30 jaar was aangegaan, werd op 2 december 1969 opgeheven. De taak was volbracht!

Als koster van de kerk werd aangesteld de heer J. W. van Veldhuizen. In juni 1970 kreeg Ds. Doude van Troostwijk zijn tiende beroep sinds hij in onze gemeente werkzaam was, en wel naar Eerbeek. Dit beroep meende hij te moeten aannemen. Op 25 oktober nam hij in *zijn* kerk, die hij de Ontmoetingskerk heeft genoemd, afscheid van Doorwerth. De tekst van de afscheidspreek vond hij in Lucas 24:32: „Was ons hart niet brandende in ons, terwijl hij onderweg tot ons sprak en ons de Schriften opende”?

Een zeer belangrijke periode werd hiermede voor Doorwerth afgesloten. En in Heelsum was intussen in een kerkdienst op 30 augustus afscheid genomen van koster Van Aalst die na 32 jaar trouwe dienst zijn werkzaamheden beëindigde. Hij werd opgevolgd door de heer G. van Deelen.

*e De tijd met Ds. Bik (1948—1974) en
Ds. Cupédo (1971—heden)*

Doorwerth is niet lang zonder predikant geweest, want na één bedankje was het Ds. J. G. N. Cupédo van Pijnacker, die, na een bezoek gebracht te hebben op 11 november, het op hem uitgebrachte beroep aannam, op voorwaarde dat hij een grotere pastorie zou krijgen. Een wens die zeer gerechtvaardigd was!

Op 7 februari 1971 deed Ds. Cupédo zijn intrede met als tekst 2 Petrus 3:13: „Maar wij verwachten naar zijn belofte nieuwe hemelen en een nieuwe aarde waar gerechtigheid woont”.

Daar in de kerkorde is bepaald, dat gemeenten met meer dan één predikantsplaats evenveel wijkgemeenten moeten vormen als er predikantsplaatsen zijn, meende de Kerkeraad hier nu uitvoering aan te moeten geven en over te moeten gaan tot vorming van twee wijkgemeenten, elk met een eigen Wijkkerkeraad, waarbij een Centrale Kerkeraad, gevormd door gelijke aantallen afgevaardigden uit beide Wijkkerkeraden, alle zaken behartigt welke beide wijkgemeenten aangaan. Elke Wijkkerkeraad is verantwoordelijk voor het werk in de eigen wijkgemeente. De nadere uitwerking hiervan dient te geschieden door het opstellen van een „plaatselijke regeling”, die aan de Classicale vergadering ter goedkeuring werd voorgelegd. In september 1971 werd de goedkeuring ontvangen en werd onze gemeente verdeeld in twee wijken, namelijk wijk 1: Heelsum en wijk 2: Doorwerth. De grens wordt gevormd door een noord-zuid lopende lijn tussen Utrechtseweg en Fonteinallee op circa 120 meter ten westen van de Kasteelweg, waarbij het kasteel Doorwerth onder wijk 1 bleef. Een en ander houdt in dat er niet één (grote) Kerkeraad meer is, en dat elk lidmaat nu slechts stemgerechtigd en verkiesbaar is in de wijkgemeente waartoe hij/zij behoort.

Ondertussen was het jeugdwerk zowel in Heelsum als in Doorwerth sterk uitgegroeid en Heelsum kampte met ruimtegebrek, speciaal voor de hobbyclub die circa 130 leden telde. Daarom kwamen er plannen om Rehoboth uit te breiden en te restaureren. Hiervoor werd een actiecomité opgericht „Helpt Onze Kerk 1971”. Met deze „HOK”-actie werden gelden tot dat doel verzameld, met als resultaat dat in februari 1972 f 20.000,— aan contanten en f 10.000,— aan leningen tegen lage rente aan de Kerkvoogdij kon worden afgedragen. Een onderdeel van deze „HOK”-actie was de „Dubbeltjesactie”, die nog

steeds (1976) gelden voor kerkelijke doeleinden inzamel.

Eind 1969 had de Kerkvoogdij van de heer Swart de grond met boerderij, oostelijk van de Kerkbrink, gekocht. De jeugdcommissie kwam nu met het voorstel deze boerderij, die vrij van bewoning kwam, zelf tot jeugdgebouw in te richten, waarbij de materiaalkosten voor rekening van de Kerkvoogdij zouden komen. Hiertoe werd besloten en op 18 maart werd door de jeugd hiermede begonnen.

Tijdens dit werk ging ook de belofte aan Ds. Cupédo in vervulling, en in september werd begonnen met de verbouwing van de pastorie aan de Cardanuslaan. Het plan om een nieuwe pastorie te bouwen bij de kerk was in de loop der jaren, in verband met de vele hoogbouw, minder aantrekkelijk geworden. In december, vóór Kerstmis, kon Ds. Cupédo, die tijdelijk met zijn gezin onderdak in Renkum had gekregen, de „nieuwe”, vergrote pastorie weer betrekken.

Het van binnen prachtig geworden jeugdgebouw in Heelsum werd op 17 februari 1973 in gebruik genomen. Het kreeg de naam „Vosheuvel”, in tegenstelling met de naam van de vroeger tegenoverliggende, doch nu verdwenen boerderij, de „Vosdal”. En nu de jeugd een eigen home had, kon ook met de restauratie van Rehoboth worden begonnen, een restauratie die Rehoboth tot een fraai verenigingsgebouw heeft gemaakt, dat voor vele doeleinden kan worden gebruikt. Het werd in augustus in gebruik genomen.

In dit jaar werd het nieuwe „Liedboek voor de Kerken” ingevoerd en dit was voor Doorwerth aanleiding een „Cantor-organist” aan te stellen. Dit werd de heer Rien Capelle, die later met zijn cantorij de zang in de eredienst zou ondersteunen. Dit met grote dank aan de heer Dick Zwaan, die 31 jaar lang, op zijn eigen wijze, de gemeentezang had begeleid, eerst op het harmonium en sinds 1969 op het kerkorgel.

Ds. Bik had tijdens zijn arbeid in onze gemeente reeds verschillende beroepen ontvangen, maar hiervoor steeds bedankt.

De wederzijdse genegenheid was te groot en daardoor konden we in een kerkdienst op 27 mei 1973 feestelijk herdenken dat op 9 mei onze predikant 25 jaar aan onze gemeente verbonden was. Ds. Bik koos als tekst Psalm 23:4: „Uw stok en Uw staf die vertroosten mij”. Een druk bezochte receptie in de „Vosheuvel” — Rehoboth was toen in restauratie — besloot deze feestelijke dag.

Een scheiding kon echter niet voorkomen worden, want op 7 augustus 1974 vierde Ds. Bik zijn 65e verjaardag, waarna hij op 1 september met emeritaat ging. In de afscheidsdienst waarin Ds. Bik zelf voorging,

sprak hij over de tekst 2 Cor. 13:13: „De genade des Heren Jezus Christus en de liefde Gods en de gemeenschap des Heiligen Geestes zij met U allen”. Hiermede werd een voorspoedig tijdperk afgesloten. Ds. Bik heeft op een geheel eigen wijze het evangelie gebracht, waarbij de blijdschap hiervan steeds door de gemeente werd ervaren. Door de manier waarop dit werd gebracht, werd zij wel wat verwend. Door hem, als Gods instrument, heeft onze gemeente dan ook veel zegen ontvangen.

Het beroepingswerk had reeds een aanvang genomen en op 7 oktober kregen de bericht dat Ds. Th. P. Pol van Musselkanaal het beroep naar onze gemeente had aangenomen.

f De tijd met Ds. Cupédo en Ds. Pol tot heden, met nabeschouwing

Een nieuwe predikant betekent steeds weer een opknopbeurt aan de pastorie. En hieraan moest nog wel het een en ander gebeuren. Ook hiervoor werd een actie gevoerd die f 60.000,— opbracht, waarvan circa de helft aan giften en de helft aan leningen.

Op 2 maart 1975 deed Ds. Pol zijn intrede; zijn tekst was Psalm 25:15: „Mijn ogen zijn bestendig op den Heere”. Hiermede begon hij zijn arbeid in wijk 1 van onze gemeente, met naast zich Ds. Cupédo als predikant van wijk 2. Wijk 1 telde toen 1245 Hervormden, waarvan 503 lidmaten, en wijk 2 1461 Hervormden, waarvan 479 lidmaten. Beide predikanten worden gesteund door een Wijkkerkeraad, overkoepeld door een Centrale Kerkeraad. De leden van de Kerkeraad worden gekozen mede door de lidmaten. Bij een verkiezing dienen deze aanbevelingen in, waaruit door de Kerkeraad dubbeltallen worden opgesteld. De lidmaten kiezen uit die dubbeltallen. Telkens na zes jaren moeten de stemgerechtigde lidmaten opnieuw beslissen op welke wijze in de komende zes jaren de ambtsdragers gekozen zullen worden. Sinds 1952 tot en met 1976 is hierin geen verandering gekomen.

Naast de Zondagsschool en catechisaties hebben beide wijken een bloeiend jeugdwerk, een bejaardencontactkring, een bijbelkring en een verjaardagsfonds, waarvan de gelden voor kerkelijke doeleinden worden gebruikt.

In Heelsum komt de „Jonge gezinnenkring” regelmatig bij elkaar, terterwijl in Doorwerth de Vrouwenvereniging „De Zaaier” nog steeds actief is, met daarnaast de Vrouwenwerkgroep. 's Zondags wordt hier

naast de gewone kerkdienst, waarin de cantorij haar medewerking verleent, een jeugdkerk gehouden die goed wordt bezocht.

Beide wijken hebben een eigen kerk, pastorie en goed gesitueerde vergader(werk)ruimten voor de verenigingen en jeugdclubs. Onze gemeente heeft een eigen kerkhof, genaamd „Begraafplaats Doorwerth” bij het kerkje in Heelsum. Na de overdracht in 1952 is deze begraafplaats uitgebreid en biedt zij voldoende plaats voor het begraven van onze geliefde doden.

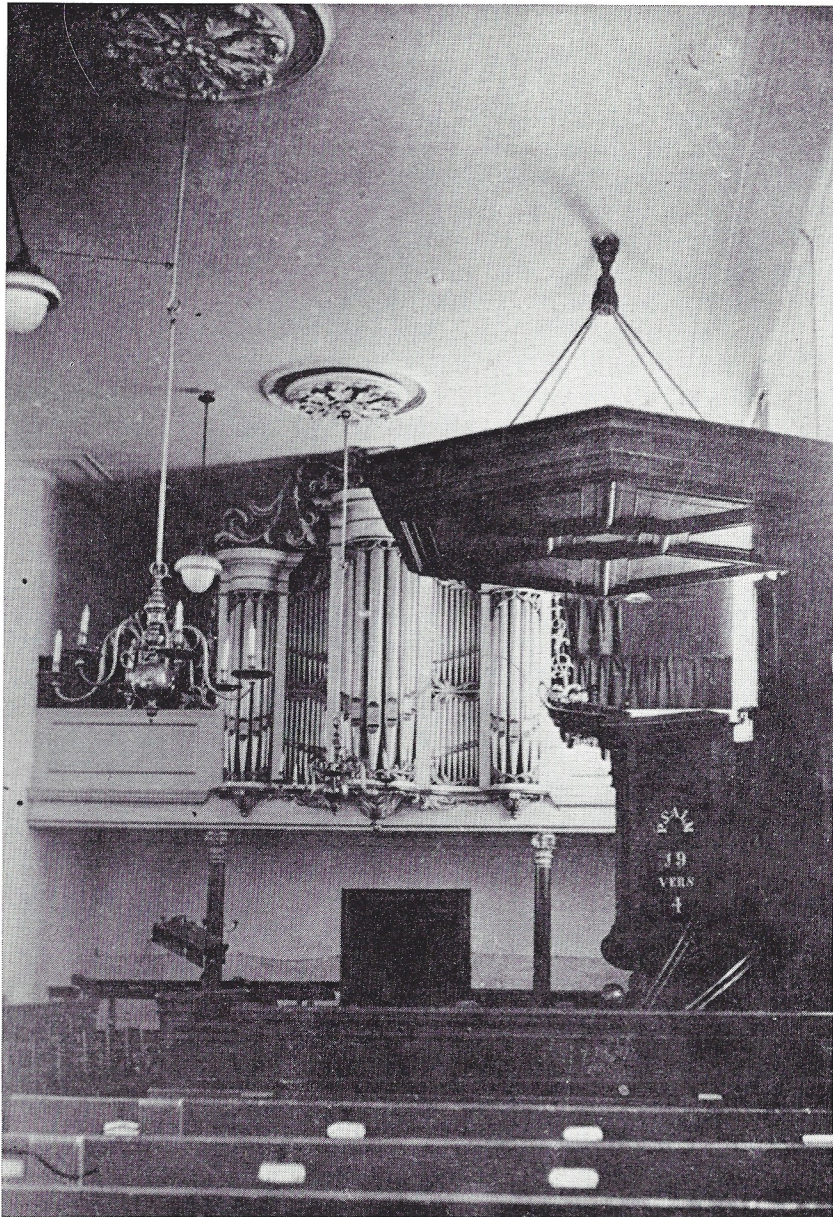
Onze gemeente heeft echter een grote schuldenlast, wat begrijpelijk is, gezien de vele nieuwbouw en restauraties. Maar een gemeente die leeft, die geeft en onze gemeente heeft gegeven, al is het „slechts” door circa 25% van hen die zich hervormd noemen. Er zijn acties gevoerd, bazars gehouden, veel meer dan in deze terugblik zijn vermeld. En ze worden nóg gehouden, denk maar aan de „Plancommissie” in Doorwerth, die nog steeds doorgaat met haar werk. Daarbij werd onze gemeente verschillende malen verblijd met een legaat, waarvan er één testamentair moest worden ondergebracht in een stichting. Dit was nodig, daar alleen de rente van het geschonkene, na aftrek van voorgeschreven giften en kapitaalsaanzuivering, door de Kerkvoogdij mocht worden gebruikt. Deze stichting werd genoemd naar de schenker, Dirk Horseling die in Heelsum is geboren en hier gewoond heeft. Hij was predikant in het voormalige Ned. Oost-Indië, overleed in 1960 te Diever en is begraven op onze begraafplaats. Deze schenking was een zegen Gods, omdat hierdoor de Kerkvoogdij in staat werd gesteld projecten uit te voeren, die anders onmogelijk gerealiseerd konden worden. En omdat met ónze schuldenlast in deze dure inflatietijd — dit in tegenstelling tot vele andere zustergemeenten — de eindjes nog aan elkaar kunnen worden geknoopt, al gaat dat ook met grote moeite. Bovendien kon de schuldenlast nog enigszins worden vermindert door het verkopen van een voor ons niet aantrekkelijk gedeelte van de in 1969 aangekochte grond, namelijk het gedeelte begrensd door Kerkbrink, Church-Hill en Vosheuvel. Er is in deze 50 jaren in onze gemeente, met Gods hulp, zeer veel gebeurd. Het verschil met 1926 is wel groot.

In deze terugblik zijn enkele namen genoemd. Van de meeste van de stille werkers, die in deze 50 jaren hebben medegewerkt aan de opbouw van onze gemeente, zijn de namen niet vermeld. Wij danken hen voor wat zij, in Gods Kracht, in al deze jaren tot stand hebben gebracht.

50 jaar zelfstandigheid! Maar met Ds. Broekema moeten we zeggen: „Nooit zelfstandig geweest, gebonden als onze gemeente was aan de Koning der Kerk”!. Door die gebondenheid is onze gemeente dan ook niet ten onder gegaan, maar heeft zij wonderlijke leiding en kracht ondervonden, zowel op geestelijk als op stoffelijk gebied. Er is in deze jaren ook veel gezondigd. Veel is nagelaten wat gedaan had moeten worden. Velen zijn slechts toeschouwers geweest en hebben niet beseft wat het gebed vermag. Velen hebben nooit begrepen wat ware zelfverloochening betekent.

Maar de Here heeft Zijn werk voortgezet en in deze 50 jaren zijn er wonderen gebeurd. Op velerlei gebied. En bij vele menselijke overleggingen bleef Gods Woord van kracht: „Mijn Raad zal bestaan en Ik zal al Mijn welbehagen doen”.

En waarlijk, als men terugziet op de afgelegde baan, dan klinkt het in het hart: „Soli Deo Gloria”. God alleen de Eer!

Het voormalige orgel, met preekstoel en voorlezersbank in het kerkje te Heelsum

10. DE ORGELS IN ONZE KERKEN

HEELSUM

a. Voormalig orgel, gebouwd in 1864 waarvan de bouwer onbekend is. Verwoest in 1944.

Mechanisch orgel met sleeplade en aanhangend pedaal en één klavier met de volgende dispositie:

Prestant 8'	Flûte d'amour 4'
Bourdon 16'	Octaaf 2'
Holpijp 8'	Mixtuur 2' 3-4 sterk
Viola di Gamba 8'	Trompet 8' (gehalveerd)

b. Nieuw orgel, gebouwd in 1953 door de fa. C. Verweys te Amsterdam. Frontontwerp arch. Gerretsen en Cramer Arnhem.

Elektrisch kegellade systeem met vrij pedaal, twee klavieren en zwelkast en de volgende dispositie:

Manuaal I - 56 t.

Prestant 8'
Holpijp 8'
Octaaf 4'
Quint 2 $\frac{2}{3}$ '
Nachthoorn 2'
Mixtuur 2-3 st.

Pedaal - 30 t.
Subbas 16'

Speelhulpen

Vaste combinatie
Zwelkast Manuaal II
Tremulanten I en II

Manuaal II - 56 t.

Roerfluit 8'
Soliconaal 8'
Baarpijp 4'
Sesquialtera 1-2 st.
Hobo 8'

Koppels

Manuaal I + pedaal
Manuaal II + pedaal
Manuaal I + pedaal 4'
Manuaal I + II
Manuaal I + II - 16'
Manuaal I + II - 4'

DOORWERTH

2-klaviers mechanisch orgel, gebouwd in 1969 door de fa. Pels en Van Leeuwen N.V.'s samenwerkende orgelmakers te Alkmaar, met de volgende dispositie:

Manuaal I - C—gIII

Prestant 8'

Roerfluit 8'

Octaaf 4'

Fluit 4'

Mixtuur IV 2'

Schalmeij 8'

Koppelingen

Pedaal + Manuaal I

Pedaal + Manuaal II

Manuaal I + Manuaal II

Manuaal II - C—gIII

Holpijp 8'

Roerfluit 4'

Prestant 2'

Kwint 1 $\frac{1}{3}$ '

Pedaal C—fl

Subbas 16'

Diversen

Tremulant op de manualen

Knop wind

Deze terugblik is samengesteld door J. M. van den Berg, oud-president kerkvoogd van deze gemeente, met dank aan degenen die hem verschillende gegevens hebben verschaft. Tevens aan de heer E. J. De-moed, schrijver van het boek „Van een groene zoom aan een vaal kleeed”, waaraan, wat betreft de vroegste geschiedenis, naast de geschiedkundige beschrijvingen van de heer Alb. Oltmans, ook gegevens zijn ontleend.

